

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA EKONOMICKÁ

Bakalářská práce

**Dopady socialistické industrializace na čs. ekonomiku v 50. a
60. letech**

**Impact of socialist industrialization on the Czechoslovak
economy in the 50th and 60 years**

Lucie Macková

Cheb 2013

Zadání bakalářské práce

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma:

„Dopady socialistické industrializace na čs. ekonomiku v 50. a 60. letech“

vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího bakalářské práce za použití pramenů uvedených v příložené bibliografii.

V Chebu dne

.....

Podpis autora

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Čestmírovi Jarému, vedoucímu bakalářské práce, za metodické vedení a jeho cenné připomínky při vypracování této bakalářské práce.

Obsah

ÚVOD.....	7
1. ANALÝZA SVĚTOVÉ POLITICKÉ SITUACE PO ROCE 1948	8
1.1 Bipolární pojetí světa	8
1.1.1 Východní blok a Západ.....	9
1.1.2 Německo	10
1.1.3 Asijské státy	11
1.2 Západoevropská integrace.....	12
1.3 Severoatlantická obranná aliance (NATO)	13
2. PROCESY, JEŽ DOPROVÁZELY PŘECHOD TRŽNÍ EKONOMIKY K PLÁNOVANÉMU HOSPODÁŘSTVÍ	15
2.1 Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP).....	15
2.2 Vývoj centrálně plánovaných ekonomik.....	16
2.2.1 Kolektivizace zemědělství	17
2.2.2 Průmysl	19
2.2.3 Důsledky nadměrné výrobní spotřeby	20
2.2.4 Vlastnické přeměny po roce 1953	21
3. POJEM SOCIALISTICKÁ INDUSTRIALIZACE V SOUVISLOSTI S ČEKOSLOVENSKOU EKONOMIKOU	22
3.1 Start k rychlé industrializaci.....	22
3.2 Hospodářský vývoj v období prvního pětiletého plánu (1949-1953)	25
3.3 Konkrétní příklady investičních celků, staveb a výrobků.....	35
4. VÝVOJ ČESKOSLOVENSKÉ EKONOMIKY V 50. A 60. LETECH 20. STOLETÍ	37
4.1 Vývoj měny a dvojí trh	38
4.2 Zbrojní průmysl.....	40

4.3	Roční konsolidační plány na léta 1954 a 1955.....	41
4.4	Druhý pětiletý plán.....	43
4.5	Hospodářský vývoj v první polovině 60. let	45
4.6	Čtvrtý pětiletý plán.....	48
5.	HODNOCENÍ SOCIALISTICKÉ INDUSTRIALIZACE A VÝVOJE ČS. EKONOMIKY V 50. A 60. LETECH.....	52
6.	ZÁVĚR.....	56
	SEZNAM TABULEK	57
	SEZNAM ZKRATEK	58
	SEZNAM ZDROJŮ.....	59
	PŘÍLOHY	61

ÚVOD

Tuto bakalářskou práci jsem se rozhodla napsat po dvou letech studia oboru Podnikové ekonomiky a managementu. V tomto oboru jsem se zabývala převážně mechanismy a nástroji tržní ekonomiky, ale při studiu mikro- a makroekonomie jsem se setkala s termínem centrálně plánované ekonomiky. O tento pojem jsem se začala blíže zajímat a v souvislosti s ním jsem narazila na problematiku *socialistické industrializace*, kterou Vám chci nyní stručně představit. Snažím se zde uvést širší historické i ekonomické souvislosti, které vedly k jejímu vzniku. Důležité pro mě bylo zachytit její odraz v dalším vývoji ekonomického myšlení, vývoji hospodářských i politických dějin.

Cílem mé práce je tedy analyzovat, jaké měla socialistická industrializace dopady na čs. ekonomiku v 50. a 60. letech minulého století. Začátek práce je věnován nastínění politické situace po druhé světové válce a procesu směřování k industrializaci. Důležité je všimnout si, jak se díky složité a vyhrocené politické situaci utvářely jednotlivé aspekty, vedoucí k této industrializaci (tj. zbrojení armády, restrukturalizace ekonomiky, investice do výrobních celků a orientace převážně na těžký průmysl). Je zde kladen důraz na vysvětlení pojmů nadměrné spotřeby a výroby, které měly za následek rozkolísanost československé ekonomiky v čase. Asi nejčastěji používanými pojmy po již zmíněné industrializaci jsou centrálně plánovaná ekonomika a administrativně direktivní řízení ze strany sovětského bloku. Poukazuji na plnění těchto sovětských ekonomických i politických příkazů a na následky jejich aplikace. V příloze bakalářské práce je odraz těchto příkazů na výsledcích čs. hospodaření podložen konkrétními čísly (přírůstky národního důchodu, průmyslové výroby i produktivity práce v průmyslu, zemědělské výroby, aj.). Dále v práci ale vysvětluji, že tyto přírůstky jsou značně zkreslené a také uměle navýšené (např. výrobou pro výrobu, nadměrnými investicemi do výroby a umělou zaměstnaností). Díky uzavřenosti ekonomiky východního bloku značně zaostávaly technologie a výzkum a vývoj. Do této práce jsem se snažila napsat všechny důležité informace o této problematice, ale vzhledem k její složitosti a rozsahu této práce jsem zde nemohla uvést všechny podrobnosti. Doufám, že Vám podám co nejvěrnější a srozumitelný obraz hospodářských dějin tehdejší doby.

1. ANALÝZA SVĚTOVÉ POLITICKÉ SITUACE PO ROCE 1948

Válečné spojení Spojených států a Sovětského svazu se po dvou letech konce 2. sv. války otočilo v averzi, která přerostla ve „studenou válku“, z níž se staly ekonomickým vítězem Spojené státy, které skokem zvýšily svůj předstih vůči západní Evropě. Bezprostředně po válce na ně připadalo téměř 60% světové průmyslové produkce. [1,2]

1.1 Bipolární pojetí světa

„Vedoucí sovětské delegace, šéfideolog Andrej Ždanov, podrobil ve vystoupení tvrdé kritice italské a francouzské „soudruhy“ za jejich váhavost a neschopnost chopit se v příznivém poválečném období moci. Prosazoval rovněž tezi, že etapa mezinárodní spolupráce patří definitivně minulosti a svět je rozdělen na **dva nesmiřitelné tábory**. Tímto prohlášením de facto zahájil éru *bipolárního pojetí světa*.“ [3]

Zatímco západní demokratické státy jednaly o realizaci americké ekonomické pomoci, přikročilo stalinské vedení SSSR k dalšímu kroku k sovětizaci východní a jihovýchodní Evropy. Výsledkem těchto snah se stal vznik *Informačního výboru komunistických a dělnických stran* (Informbyro, Kominforma), ohlášený po mnoha poradách na ustanovující konferenci, konané koncem září 1947 v polském městě Szklarska Poreba. **Kominforma** sdružovala kromě komunistické strany Sovětského svazu také komunistické strany Bulharska, Československa, Francie, Maďarska, Itálie, Rumunska a Polskou Sjednocenou dělnickou stranu. Než došlo k vyloučení v roce 1948, byly členy také komunistické strany Jugoslávie a Svobodného území Terstu. Oficiálně šlo o koordinační instituci mezinárodního charakteru, ve skutečnosti však byla Kominforma sovětským vedením používána jako nástroj přísné centralizace a kontroly vznikajícího Východního bloku. [3]

1.1.1 Východní blok a Západ

Kominforma zanikla v roce 1956, nicméně Východní blok existoval až do roku 1990.

Pojem **východní blok** bylo neformální označení Sovětského svazu a jeho politických satelitů, jehož vojenskou organizací byla Varšavská smlouva, hospodářskou pak RVHP (*Rada vzájemné hospodářské pomoci*), obě měly sídlo v Moskvě. Protikladem byl *Západ*. Země, jež do tohoto uspořádání patřily, byly oficiálně nezávislé, ale fakticky byly z velké části ovládané politickými rozhodnutími SSSR. Jako důkaz můžeme uvést potlačení občanských nepokojů vojskem v NDR (1953), Maďarsku (1956) a při sovětské invazi do Československa (1968). Albánie byla součástí východního bloku do té doby, než se v roce 1956 albánská politická scéna přeorientovala na Čínu. To byl jeden z důsledků roztržky mezi SSSR a Čínou. Poté vládnoucí strana PPSH označila Chruščovovy¹ reformy za revizionismus². Přestože Jugoslávie byla od roku 1946 oficiálně socialistickou zemí, nikdy se ekonomicky ani kulturně neorientovala na SSSR. Spolupracovala také se západní Evropou, ne pouze s východní. Země byla oficiálně neutrální a odmítala dělení světa na dva bloky supervelmocí. Z tohoto důvodu pomáhala založit Hnutí nezúčastněných zemí. Územní rozmístění států východního bloku můžeme vidět na obrázku v příloze č. 1. [7]

¹ Po smrti Stalina (1953) se ujal moci jako první tajemník ÚV KSSS v SSSR a roku 1958 byl předsedou vlády; v roce 1964 se musel z donucení vzdát své funkce.

² Soustavné úsilí o přehodnocení, změny případně úpravy daného stavu ve společensky významné věci.

Tab. č. 1: Seznam zemí východního bloku [vlastní zpracování]

Seznam zemí Východního bloku:
Albánská lidová republika (do roku 1956)
Bulharská lidová republika
Československá socialistická republika
Maďarská lidová republika
Polská lidová republika
Rumunská socialistická republika
Svaz sovětských socialistických republik
Německá demokratická republika

1.1.2 Německo

O uspořádání Evropy po 2. světové válce jednali hlavní představitelé USA, Velké Británie a SSSR na konferencích v Jaltě (v únoru 1945) a Postupimi (v červenci a srpnu 1945). Hlavním tématem bylo uspořádání Německa. V Postupimi se určilo, že Německo zůstane nadále jednotným státem a přechodně bylo rozděleno do čtyř okupačních pásem, ve kterých měly mocnosti SSSR, USA, Británie a Francie uskutečnit denacifikaci, demilitarizaci, dekartelizaci a demokratizaci. Jednotlivé okupační pásma můžeme vidět na obrázku v příloze č. 2. [1]

„Východní hranice Německa byla posunuta na řeky Odru a Nisu. Konference také schválila transfer Němců z Polska, Československa a Maďarska. K předpokládané mírové smlouvě s Německem a ke sjednocení země nedošlo. Západní okupační pásma byla spojena v Trizonii, v níž západní mocnosti uskutečnily v roce 1948 **separátní měnovou reformu**. Po tomto hospodářském rozdělení Německa na dvě části nastoupilo rozdělení politické. Trizonie byla v září 1949 přeměněna v nový státní útvar – **Spolkovou republiku Německo (SRN)**. Sovětský svaz reagoval na tento vývoj

vytvořením druhého německého státu na území své okupační zóny – **Německé demokratické republiky** (NDR). Také Berlín rozdělený původně na čtyři okupační pásma, měl nyní dvě části. Vývoj v Německu se vzdálil od původních dohod z Postupimi, což byl jeden z příznaků rozpadu spojenecké koalice a nástupu éry „studené války“. Rakousko, rozčleněné rovněž do čtyř okupačních pásem, získalo plnou suverenitu až Státní smlouvou z roku 1955 a stalo se neutrální zemí. Mírové smlouvy se spojenci nacistického Německa – Itálií, Finskem, Rumunskem, Maďarskem a Bulharskem – byly podepsány v únoru 1947 v Paříži.“ [2]

1.1.3 Asijské státy

Dalším projevem studené války byla **korejská válka**. Dvě „supervelmoci“ USA a SSSR okupovaly korejský poloostrov, při čemž hranicí byla 38. rovnoběžka. Sovětský svaz okupoval oblast severní Koreje (dnes KLR) a USA okupovaly Jižní Koreu. Toto rozdělení vedlo ke vzniku *Korejské lidově demokratické republiky* v severní části (v čele s Kim Ir-Senem) a *Korejské republiky* v jižní části (s prezidentem Li Syn-Manem.). V červnu 1951 začala mírová jednání, která skončila po dlouhé poziční válce v červenci 1953 uzavřením *míru v Pchanmundžonu*. Demarkační čára mezi korejskými státy, tedy 38. rovnoběžka, byla označena za demilitarizované pásmo. Tato situace přetrvává dodnes. Jelikož bylo Československo spřátelenou zemí, nemalou částí se podílelo na vyzbrojování armády, což podpořilo zbrojní průmysl a podepsalo se na utváření československé industrializace. [5]

Země, která byla neustále od konce 2. světové války ve válečném konfliktu, je **Vietnam**. Jako další spřátelená země Československa vyzbrojovala svou armádu zbraněmi vyráběnými v ČSR.

„Konec druhé světové války s sebou přinesl mj. také konec japonské okupace Indočíny³. Ve Vietnamu se po válce chopili moci komunisté v čele s Ho Či Minem a v září 1945 vyhlásili *Vietnamskou demokratickou republiku*. První ze světových mocností, která se postavila proti tomu, byla Francie. Ta totiž chtěla obnovit svou vládu nad koloniemi v celé Indočíně. Francie tedy poslala do Vietnamu svá vojska, ta však po pěti letech bojů kapitulovala u Dien Bien Phu v květnu 1954.“ [4,5]

Dalším asijským státem, který stojí za zmínku, je **Čína**. Po druhé světové válce zde znovu propukla občanská válka, který trvala do roku 1949, mezi Komunistickou stranou Číny a Nacionalisty. Komunisté v čele s Mao Ce-tungem převzali kontrolu nad pevninskou částí Číny včetně ostrova Čaj-nan a Nacionalisté se stáhli na ostrov Tchaj-wan a několik menších přilehlých ostrovů. 1. října 1949 vyhlásil Mao Ce-tung v Pekingu na náměstí Nebeského klidu slovy „Číňané povstali“ Čínskou lidovou republiku. Hned poté také formálně anektovala Východní Turkestán⁴ a v roce 1950 Tibet (oficiálně až roku 1951); tím dokončila opětovné sjednocení území připojením všech separatistických států vytvořených po vyhlášení republiky roku 1912. [8]

1.2 Západoevropská integrace

Po Churchillův⁵ projevu, předneseném v září 1946 na curyšské univerzitě, bylo zřejmé úsilí o vytvoření západoevropské integrace. Hlavní myšlenkou bylo vytvořit protiváhu bloku komunisty ovládaných zemí a hrát roli „třetí síly“ mezi dvěma velmocemi. Avšak hlavním stimulem pro rozvoj integračního procesu se stal úspěch Marshallova plánu⁶, jenž přinesl západní Evropě obnovu a přispěl k oživení idejí sjednocené Evropy. Míru

³ Indočína je region v jihovýchodní Asii na poloostrově Zadní Indie. Jeho přesné vymezení je nejasné, obvykle se však uznává, že se nachází východně od Indie a jižně od Číny. V současné době se jedná o bývalé francouzské kolonie Kambodža, Laos a Vietnam a v širším smyslu i další blízké země, část Malajsie ležící na Malajském poloostrově, Myanmar a Thajsko.

⁴ Dnešní autonomní oblast Sin-ťiang.

⁵ V té době vůdce konzervativní opozice v Dolní sněmovně.

⁶ Plán přijatý Kongresem 3. dubna 1948 s cílem organizovaně zabezpečit americké úsilí pomoci poválečné Evropě. V letech 1948–1952 poskytly Spojené státy v rámci tohoto plánu západní Evropě pomoc ve výši přibližně 13 miliard dolarů.

celkové obdržené pomoci můžeme vidět na obrázku v příloze č. 3. Tento vývoj byl opuncován ustanovením politického poradního orgánu – *Evropské rady* 5. května 1949. Smyslem Evropské rady, sídlící ve Štrasburku, je zachování společného evropského dědictví cestou úzké kooperace v ekonomické, politické, sociální a kulturní oblasti. [3]

Tab. č. 2: Seznam zemí evropské rady [3]

Deset zakládajících členů:	Později se připojily státy:
Belgie	Řecko
Dánsko	Turecko
Francie	Island
Irsko	SRN
Itálie	Rakousko
Lucembursko	Kypr
Nizozemí	Švýcarsko
Norsko	Malta
Švédsko	
Velká Británie	

1.3 Severoatlantická obranná aliance (NATO)

V oblasti obrany státu dominovala v prvním období po skončení druhé světové války přetrvávající antiněmecká animozita, silná obzvláště v případě Francie a umocňovaná úsilím o získání spolehlivých bezpečnostních záruk, které by vyloučily hrozbu nové německé agrese. Při této snaze, uzavřely Francie, Velká Británie a země Beneluxu dne 17. března 1948 obranou alianci, *Bruselský pakt*. Vznikl především z iniciativy Velké Británie na základě předloženého návrhu v lednu 1948 ministrem zahraničí E. Bevinem. Zavazoval signatáře ke spolupráci ve sféře sociální, ekonomické, kulturní a především vojenské. Do čela spojeneckého vojenského velení se sídlem v Paříži byl postaven

britský maršál Bernard Montgomery. Antiněmecký náboj se postupně vytrácel díky zvyšující se komunistické agresivitě. K novým úkolům obrany signatářů přispěla sovětská blokáda západního Berlína. Posílily se snahy o prohloubení vojenské spolupráce jednotlivých západních zemí a vytvoření velké obranné aliance s účastí Spojených států. Jednání se účastnili vedoucí představitelé zemí Bruselského paktu, USA, Kanady, v pozdější fázi byly přizvány Dánsko, Island, Itálie, Norsko a Portugalsko. Dne 4. dubna 1949 podepsaly země ve Washingtonu smlouvu, jež nastartovala **Severoatlantickou obrannou alianci (NATO)**. Signatářské státy vycházely z Charty OSN a podtrhly své odhodlání – *bránit svobodu národů, jejich společné dědictví a civilizaci, založenou na principech demokracie, individuálních svobod a právního řádu*. Všechny členské státy NATO můžeme najít v tabulce v příloze č. 4. [3]

Vzhledem ke geografické poloze ČSR ve středu Evropy a blízkosti vojenských základů zemí NATO při jeho západní hranici měl SSSR evidentní zájem o rozšíření vojenského potenciálu ČSR. Tudíž její hospodářský vývoj od přelomu 40. a 50. let silně ovlivnila militarizace a přezbrojení armády, což se projevilo výrazným rozvojem zbrojního průmyslu. [2]

2. PROCESY, JEŽ DOPROVÁZELY PŘECHOD TRŽNÍ EKONOMIKY K PLÁNOVANÉMU HOSPODÁŘSTVÍ

Bipolární rozdělení světa a hrozba třetí světové války se promítly do hospodářské politiky a rozrušily systém mezinárodních hospodářských vztahů. Západ přistoupil k diskriminačním opatřením ve stycích s východním blokem. V roce 1948 se začala situace ještě zostřovat a nastal bojkot dovozu, zákaz vývozu a zrušily se celní výhody. Členské státy NATO s výjimkou Islandu a spolu s Japonskem a Austrálií založily Koordinační výbor (COCOM), jež měl za úkol kontrolovat a regulovat vývoz vojenského materiálu do SSSR a evropských zemí východního bloku (vůči Číně splnil obdobnou úlohu CHINCOM). Obě instituce vznikly jako produkt studené války. Země sovětského bloku na to konto omezily vývoz vybraných výrobků do kapitalistických států. Obchod mezi Východem a Západem nebyl nikdy striktně přerušen, ale jeho rozsah se podstatně zmenšil. Nejvíce tím bylo zasaženo Československo, Polsko, Maďarsko, jejichž obchodní styky byly před 2. světovou válkou i těsně po ní orientovány na západní Evropu a USA. [2]

2.1 Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP)

Začátkem roku 1949 byla z iniciativy Sovětského svazu založena **Rada vzájemné hospodářské pomoci**; zakládajícími členy byly Bulharsko, ČSR, Maďarsko, Polsko a Rumunsko, poté vstoupila do RVHP též Albánie a rok déle NDR. Tato nová hospodářská organizace byla orientována na *tvorbu soběstačných a samostatných regionálních uskupení* evropských socialistických zemí, na podporu ekonomické a vědeckotechnické spolupráce a na rozvoj a poskytování pomoci ekonomicky méně vyspělým členským státům. Do poloviny 50. let se RVHP zaměřovala nejvíce na dvě oblasti činnosti. Jednak podporovala *přeorintaci zahraničního obchodu členských států*, v němž stoupal podíl SSSR a dalších členských států RVHP na úkor vyspělých tržních ekonomik a jednak *napomáhala vzájemné vědeckotechnickou spolupráci*. [2]

Tab. č. 3: Členské státy RVHP [2]

Zakládající členové (1949)	Další členové
Bulharská lidová republika	Albánská lidová republika (1949)
Československá republika	NDR (1950)
Maďarská lidová republika	Mongolská lidová republika (1962)
Polská lidová republika	Socialistická federativní republika Jugoslávie (1962)
Rumunská socialistická republika	Kuba (1972)
SSSR	Vietnam (1978)

2.2 Vývoj centrálně plánovaných ekonomik

V **Sovětském svazu**, v době prohlubující se studené války, bylo využíváno rozsáhlých prostředků na rozšíření a modernizaci zbrojní výroby a na atomový a raketový výzkum (též označováno jako „vesmírný závod“ se Západem). V poválečném čase nastala opět obnova hospodářství a v dalších letech pokračoval rychlý růst průmyslové výroby při preferenci těžkého průmyslu. Slabým článkem ekonomiky ale zůstávalo zemědělství. O nevykonnosti kolektivní formy zemědělské výroby svědčil fakt, že na záhumencích, které činily 2 % obdělávané půdy, bylo v roce 1950 vyprodukováno kolem dvou třetin masa, mléka a brambor. Ve snaze posílit velkovýrobní způsob hospodaření se snížil počet kolchozů z 254 tisíc na 93 tisíc. To vše mělo za následek odčerpávání prostředků ze zemědělství díky cenové a daňové politice, přičemž životní podmínky kolchozníků se neúnosně zhoršily. Nastala silná vlna represí a deportací. [2,7]

Menší země RVHP prováděly na příkaz SSSR v letech 1949-53 podobnou hospodářskou politiku. Převzaly sovětskou *administrativně direktivní soustavu řízení* národního hospodářství s *vysokou centralizací rozhodování a detailním přesným plánováním*. Tato plánovací metoda nerespektovala úlohu trhu a podmínky podnikové

efektivnosti. Důsledkem toho se také plánované ekonomiky trvale potýkaly s *nedostatkem zdrojů* potřebných k realizaci ambiciózních sociálních projektů. [2]

K dalším snahám zemí RVHP patřilo „maximální tempo“ hospodářského růstu a *urychlená industrializace* prováděná výraznou preferencí těžkého průmyslu, zprůmyslňování zaostalých teritorií a ve vyspělých zemích (ve srovnání se státy východního bloku) též restrukturalizací existujícího průmyslu. Zvyšoval se podíl čistých investic na národním důchodu. Výsledkem této politiky byl pomalý rozvoj sektoru služeb (s výjimkou školství, vědy a kultury). [2]

2.2.1 Kolektivizace zemědělství

Obdobný byl postup komunistických stran také v oblasti zásahů do vlastnictví a změn v sociální struktuře. Po skončení znárodnění⁷ se prosazovala orientace na jednosektorovou ekonomiku. Byly odstraňovány zbytky kapitalistického podnikání, začala *kolektivizace zemědělství* a bylo omezováno živnostenské podnikání. Stavby nových výrobních kapacit přispěly k překonání nezaměstnanosti, redukci agrárního přelidnění a nástupu žen z domácností do pracovního poměru, což vedlo k rychlému růstu počtu dělníků. Přeměny v zemědělství směřovaly ke kolektivizaci rolnických hospodářství. Hromadně se zakládala družstva podobná sovětským artělům, v nichž zůstávala malou měrou zastoupena i malá hospodářství (záhumenky). Vedle družstev existovaly státní statky a státní mechanizační podniky, které soustředily zemědělskou techniku. Ustanovená družstva se řídila centrálně a potlačovaly se v nich prvky družstevní samosprávy. [2]

Avšak i mezi komunistickými státy existovaly rozdíly ve *vyspělosti zemědělství*⁸. Zemědělská výroba zaznamenala v letech 1950-55 výrazný přírůstek v Rumunsku,

⁷ Za znárodnění bývá označován též akt, kterým stát násilně přebírá majetek proti vůli jeho vlastníků nebo bez jejich vědomí, a to bez náhrady nebo za náhradu jen symbolickou (zpravidla pod mezinárodním tlakem, a tudíž opožděně). Z právního hlediska se jedná o *konfiskaci* (propadnutí majetku).

⁸ Důkazem může být údaj z roku 1951-55: hektarové výnosy obilovin se pohybovaly od 0,8 tun v SSSR, přes 1,2 tun v Polsku až do 2,3 tun v NDR.

Bulharsku, NDR a naproti tomu nevelký růst blížící se stagnaci, vykazovaly ČSR a Polsko (v ČSR bylo však před kolektivizací zemědělství na dobré úrovni oproti ostatním státům). [2,10]

V **SSSR** se hned po Stalinově smrti (v březnu 1953) dostala do středu zájmu zemědělská politika a její tíživá situace. V čele s novým prvním tajemníkem ÚV KSSS N.S.Chruščovem byl v září téhož roku schválen soubor *opatření na podporu zemědělství*. Vzrostl jeho podíl na celkových investicích, byly navýšeny výkupní ceny zemědělských produktů, zmenšily se daně a zvětšila se kompetence kolchozů při plánování výroby. V roce 1954-56 také výrazně přispělo k růstu zemědělské výroby obhospodaření 36-ti hektarů ladem ležící půdy v Kazachstánu, Povolží a na Sibiři. Důsledkem toho se zlepšilo zásobování potravinami pro obyvatelstvo a krmivý pro živočišnou výrobu (byl předstižen předválečný objem zemědělské produkce a vrcholný stav hospodářského zvířectva z roku 1928). [1,2]

Naproti tomuto sovětskému vzestupu se po roce 1953 promítl útlum spojený s rozpadem části družstev zvláště v Maďarsku a Polsku. V polovině 50. let se vzestupný proces združstevňování většinou obnovil a v letech 1958-60 byla kolektivizace v podstatě dovršena v Bulharsku, ČSR, NDR a z rozhodující části v Albánii a Rumunsku, přičemž v NDR a Albánii šlo tehdy většinou o nižší typy družstev s individuální živočišnou výrobou. Podíl státních zemědělských podniků na úhrnné výměře zemědělské půdy se pohyboval od 11 % v Bulharsku do 30-ti % v Polsku a v Rumunsku. V **Polsku a Maďarsku** se po roce 1956 rozhodující většina družstev rozpadla a poté v Polsku dominoval soukromý sektor (kolem 80-ti %). Naproti tomu v Maďarsku byla přeměna zemědělství stojící na družstevních principech obnovena v roce 1958. V dalším vývoji zaznamenalo maďarské zemědělství pozoruhodné výsledky a vyváželo rozsáhlé exportní přebytky. [2]

Koncem 50. let došlo nejen v SSSR ale i v dalších zemích k *reorganizaci strojně traktorových stanic*, při níž byla podstatná část strojů odprodána zemědělským družstvům. Silnou stránkou jejich činnosti byla oblast služeb pro zemědělská družstva (opravárenství, poradenství, výcvik mechanizátorů). [2,10]

2.2.2 Průmysl

Koncem 40. let dovršily evropské centrálně plánované ekonomiky s výjimkou NDR obnovu národního hospodářství a přistoupily k tvorbě a plnění svých prvních střednědobých plánů, zaměřených podle vzoru SSSR na *industrializaci*. V průmyslu se preferovala produkce výrobních prostředky a mimořádná pozornost byla věnována upevnování vojenské síly a *ekonomické nezávislosti na kapitalistickém světě*. Investiční vlna pohltila část prostředků, určených původně pro spotřebu obyvatelstva, což vytvářelo napětí ve společnosti⁹. [2]

Zemím RVHP přinesl „nový kurz“¹⁰ hospodářské politiky z let 1953-54 zlepšení výsledků hospodaření. Pro léta 1955 a 1956, kdy většina zemí RVHP připravovala pětileté plány, byl charakteristický návrat k upřednostňování výroby výrobních prostředků, tím se opět zrychlilo tempo industrializace a začal růst podíl čistých investic na národním důchodu, ale na rozdíl od začátku 50. let pokračoval i souběžný vzestup životní úrovně obyvatel. [2,10]

V SSSR se uskutečnila začátkem roku 1958 *reorganizace řízení průmyslu a stavebnictví*, která přinesla částečnou decentralizaci. Zrušila se odvětvová družstva a řídicí pravomoci převzalo 105 územních orgánů – sovnařchozů, jež rozhodovaly o 70 % tamního průmyslu. V metodách plánování se prosazovala úloha kategorií zboží výroby: nákladů, cen a zisku. Celá podstata administrativně direktivní soustavy však zůstala zachována. V souvislosti s touto reorganizací byla od roku 1959 šestá pětiletka nahrazena *sedmiletým plánem*. Ve strukturální politice podporoval sovětský svaz rozvoj významných odvětví - zbrojního, leteckého, kosmického a atomového průmyslu (včetně výzkumu) a soustředil investiční prostředky na výstavbu těžebních a zpracovatelských celků na východě země. Ve srovnání všech zemí RVHP disponoval SSSR 99 %

⁹ Jako příklad můžeme uvést bouře ve východním Berlíně (1953), nespokojenost rolnictva v SSSR, příznaky systémové krize v Maďarsku a Polsku a také nepříznivé reakce na peněžní reformu v Československu.

¹⁰ Po smrti J.V.Stalina a nástupu D.D.Eisenhowera do úřadu presidenta USA se objevily náznaky zlepšování vztahů obou supervelmocí a zmírňovalo se mezinárodní napětí. Začalo se hovořit o novém kurzu hospodářské politiky.

známých zásob černého uhlí a železných rud, 98 % ropy a 96-97 % zemního plynu, hnědého uhlí, dřeva a hydroenergie, přičemž podstatná část tohoto bohatství připadala na Sibiř. [2]

Z tohoto důvodu existovala značná výhoda pro SSSR, který zásoboval ostatní země východního bloku, jimž nezbylo na výběr nic jiného, než si tyto strategické paliva do země importovat za určené ceny a také určené množství. V ČSR bylo paradoxem, že se stejnými zdroji se dalo některých těchto paliv vyrobit daleko více a tak jsme přicházeli o jistou ekonomickou výhodu.

2.2.3 Důsledky nadměrné výrobní spotřeby

Země RVHP sice vykazovaly dlouhodobě vyšší dynamiku hospodářského růstu než vyspělé tržní ekonomiky (s výjimkou Japonska), ale také nesmíme opomenout fakt, že jejich statistické údaje byly nadsazené a že značnou část produkce zaujímal „výroba pro výrobu“, tedy *nadměrná výrobní spotřeba*. Také nedokázaly včas zachytit nástup nových vědních a průmyslových oborů, anebo si udržovaly špičkovou světovou úroveň jen u vybraných úseků spjatých s vojenstvím a kosmickým programem, kdy se předháněly se Západem ve výsledcích v raketovém inženýrství. Tyto priority však prohlubovaly zaostávání ostatních odvětví hospodářství. V 60. letech již země RVHP zaostávaly za nejvyspělejšími státy v elektronice, kybernetice, počítačové a spojové technice, v oblasti plastických hmot a kvalifikované chemie, v miniaturizaci výrobků aj., ale také v mezinárodní dělbě práce a ekonomické integraci. [2]

Jak je již nastíněno v předchozí kapitole, mezi státy východního bloku neexistovala výhodná mezinárodní dělba práce. Důsledkem toho se nedalo využít tzv. komparativních a absolutních výhod při obchodování s lukrativními prostředky té dané země. SSSR exportoval skoro všechna potřebná paliva, jimiž disponoval a jež si mohly některé ostatní státy (např. i ČSR) vyrobit samy výhodněji a případně exportovat do geograficky bližších zemí.

Mimo jiné se opomíjela péče o životní prostředí a docházely zdroje potřebné pro realizaci ambiciózních sociálních programů. Ztrátu vysokého tempa růstu nejvíce pocítily průmyslově vyspělé země – ČSSR, NDR a Maďarsko, které vyčerpaly zdroje extenzivního růstu. Velkou krizi v zemědělství pocítil SSSR; ta vedla k odvolání N.S.Chruščova v roce 1964. Kolem roku 1965 začaly nejen v SSSR přípravy hospodářských reforem s důrazem na dlouhodobé (sedmileté) plánování a prognostickou činnost, posilování samostatnosti podniků (uvolnění direktivy hospodářského řízení), širší využívání tržních vztahů při realizaci cílů státního plánu a omezování administrativních metod řízení, které však po intervenci vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy byly zastavené pod tlakem SSSR. [2]

2.2.4 Vlastnické přeměny po roce 1953

Proces vlastnických přeměn se po roce 1953 v jednotlivých zemích lišil. Drobné soukromé živnosti byly v průběhu 50. let téměř zlikvidovány v Albánii, Bulharsku, ČSR a Rumunsku (v SSSR již dříve). V Polsku a Maďarsku zanikla většina živností na začátku 50. let, ale později se jejich počet opět zvýšil. Závody tehdejších soukromých živnostníků přecházely do výrobních a spotřebních družstev, komunálních podniků a do sítě státního obchodu. Toto zredukování drobného podnikání způsobilo poruchy při zajišťování poptávky obyvatelstva v oblasti řemesla, stavební údržby a služeb. [2]

3. POJEM SOCIALISTICKÁ INDUSTRIALIZACE V SOUVISLOSTI S ČEKOSLOVENSKOU EKONOMIKOU

3.1 Start k rychlé industrializaci

„V prosinci roku 1948 skončila dvouletka, která se stala na Slovensku startem k rychlé *industrializaci*.“ [1]

V březnu roku 1947 KSČ společně s ROH prosadila, že nebudou privatizovány velké obchodní domy pod národní správou. Podstatně důležitější součástí tehdejší ekonomické struktury státu však tvořily *průmyslové konfiskáty*, které zaměstnaly podle údajů z listopadu 1947 kolem 14 % pracovníků průmyslu. Konflikt vznikl kvůli konečné změně této provizorní vlastnické formy, protože konfiskáty mohly být převedeny buď do soukromého sektoru (v některých případech i formou restituce), anebo přiřazeny k národním, komunálním či družstevním podnikům. Část konfiskátů také zanikla pro neefektivnost, nedostatek zdrojů (pracovních sil) nebo převodem z českého pohraničí do hospodářsky slabších českých regionů a na Slovensko. To vše vzniklo díky kampani KSČ - za omezení soukromého podnikání, jež vyústila v program *druhé etapy znárodnění*. Národně socialistická strana spolu s lidovou demokratickou stranou naléhala na privatizaci konfiskátů, ale pod tlakem KSČ a z obavy ze stávek tyto strany ustoupily za příslib, že nedojde k další etapě znárodnění ve výrobě, a souhlasily s přednostním přičleňováním průmyslových konfiskátů k národním podnikům nebo jejich předáním orgánům veřejné správy. V lednu 1948 přešla KSČ v součinnosti s ROH od kritiky problémů v soukromém velkoobchodě a zahraničním obchodě k prosazování jejich úplného znárodnění, jež mělo být rozšířeno i na několik oborů průmyslu. V ostatních do té doby neznárodněných průmyslových a stavebních oblastech vytyčila požadavek zestátnění podniků s více než 50 zaměstnanci. [1,2]

„Představitelé KSČ již počátkem roku 1946 předkládali návrhy, aby postátněný průmysl prodával zboží ve vlastních prodejnách přímo spotřebiteli, anebo dodával produkci do

maloobchodní sítě bez velkoobchodního mezičlánku. Tvrdili, že velkoobchod zvyšuje náklady oběhu, vysokými maržemi parazituje na výrobě i maloobchodě a zpomaluje pohyb zboží od výrobce ke spotřebiteli. Kampaň proti soukromému velkoobchodu se vedle jeho přebujelosti soustředovala na odčerpání nadměrného počtu pracovních sil, spekulaci zatajování zásob, únik zboží na černý trh s přemrštěnými cenami a neplnění daňových povinností. Požadována byla koncentrace velkoobchodní sítě nebo úplné odbourání velkoobchodu navazováním přímých vztahů výroby s maloobchodem a spotřebními družstvy.“ [1]

Oproti předválečnému objemu průmyslové výroby dosáhlo Československo v roce 1948 lepších ukazatelů ve srovnání s poraženými státy - Německem, Itálií, Rakouskem, Rumunskem, Maďarskem a Řeckem. Podobný ukazatel zaznamenaly Francie a Nizozemsko, ale významněji překročily předválečnou úroveň vedle neutrálních států - Velká Británie, Dánsko, Norsko, Finsko a z agrárních zemí s nízkou průmyslovou základnou Bulharsko a Jugoslávie. Pozice ČSR by se přitom zvedla po přihlédnutí k značnému úbytku obyvatelstva. Negativem prudkého rozvoje průmyslové výroby bylo nesplnění dvouletky v produktivitě práce, jak můžeme vidět v tabulce č. 5. Jednou z příčin byla vysoká absence a fluktuace zaměstnanců. Z aspektu rentability se situace ve znárodněném sektoru průmyslu zlepšovala. [1,2]

Tab. č. 4: Vývoj zaměstnanosti v průmyslu v letech 1937-1948 (v tis.) [1]

Rok	ČSR	České země	Slovensko	Slovensko v %
1937 (31.12.)	1 298,8	1 193,8	105,0	8,1
1946	1 158,2	1 027,5	130,7	11,3
1948	1 345,4	1 169,2	176,2	13,1
<i>Přírůstek 1947/48</i>	<i>187,2</i>	<i>141,7</i>	<i>45,5</i>	<i>24,3</i>

Dvouletý plán se stal východiskem k industrializaci Slovenska a agrárních regionů českých zemí. V hospodářsky málo rozvinutých českých krajích bylo vytvořeno převodem podniků a zařízení z pohraničí 27 000 pracovních míst a na Slovensku

přesunem 337 závodů a provozoven 24 000 pracovních míst. Koncem roku 1948 připadalo 13 % pracovníků ve slovenském průmyslu na kapacity přestěhované z českého pohraničí. Na Slovensku bylo vystavěno během dvou let 48 průmyslových závodů, z toho 15 strojírenských, 7 textilních a 13 potravinářských, konzervářských a chladírenských. Nejvíce se jich vybuďovalo na Oravě, Turci a v okresech Prievidza a Košice. Počet osob zaměstnaných v průmyslu se zvýšil za dva roky z 130,7 tis. na 176,2 tis., což byl větší přírůstek než v letech 1900-37, kdy představoval 44 700 zaměstnanců. Podíl osob činných v průmyslu k celkovému počtu obyvatel zůstával však i v roce 1948 pořád nízký (5 % proti 13 % v českých zemích). Slovenský průmysl vstupoval do dvouletky s lepší úrovní výroby než v roce 1937, ale ta byla značně nižší než vrcholná produkce z roku 1943. Odrazový můstek objemu průmyslové výroby v roce 1945 byl ale o dvě pětiny nižší než v roce 1937. V posledním roce dvouletky se průmyslová výroba na Slovensku oproti roku 1937 téměř zdvojnásobila a válečné maximum bylo přesaženo o více než 20 %. Nejrychleji se rozvíjel průmysl kožedělný, gumárenský, textilní a kovodělný. Za předválečné republiky nízce zastoupený strojírenský průmysl absorboval velkou část přírůstků průmyslově činných osob a zvládl řadu nových výrob, např. motocyklů, kovoobráběcích a dřevoobráběcích strojů, chladniček a lékařských přístrojů. Celková zaměstnanost vzrostla hlavně na Slovensku, kde v letech 1947-48 stoupla o čtvrtinu. Podíl slovenských investic na celostátních činil za dvouletku 36 % a na nestavebních investicích 25 %. Slovensko přitom poskytovalo českým zemím výraznou pomoc pracovními silami. [1]

Ještě považuji za důležité zmínit vývoj elektrifikace v letech 1947-48. Za pouhé dva roky byla elektřina zavedena do 1123 obcí. Stupeň elektrifikace zachycuje tabulka č. 6. [1]

Tab. č. 5: Elektrifikace obcí v letech 1938-1949 [1]

Ukazatel	1.1.1938	1.1.1947	1.1.1949
Počet elektrifikovaných obcí v ČSR	9 173	11 311	12 434
Z toho v %: v českých zemích	73,1	84,6	91,4
Z toho v %: na Slovensku	24,4	40,2	51,9
Z toho v %: v ČSR	59,9	74,7	82,6

Také ve srovnání s rokem 1937 se zvýšil počet všech motorových vozidel. K 30. červnu 1948 bylo v ČSR evidováno 118 700 osobních automobilů, 71 500 nákladních automobilů, 4150 autobusů a 324 203 motocyklů. Roční přírůstky ve srovnání s rokem 1937 byly dvakrát převyšeny u všech skupin kromě osobních automobilů. U nich byl zaznamenán mírný pokles. [1]

3.2 Hospodářský vývoj v období prvního pětiletého plánu (1949-1953)

Nedlouho po zahájení dvouletky bylo rozhodnuto, že na ni naváže pětiletý plán. Pětiletí 1949-53, kdy byl poprvé rozhodnut a aplikován střednědobý plán, představovalo zlom ve vývoji československé ekonomiky. Počátkem 50. let se utvořil hospodářský obraz státu, jenž přežil s dílčími úpravami do roku 1989. Svědčí o tom neustálé uskutečňování změn ve vlastnické sféře, v systému řízení a fungování hospodářství, ve struktuře průmyslu a zahraničního obchodu, v orientaci vnějších ekonomických vztahů a i v zaměření oblastní a sociální politiky. Za dobu první pětiletky se uskutečnila strukturální přestavba hospodářství, při které vzrostla váha průmyslu a v rámci průmyslu výroby výrobních prostředků, zejména strojírenství. I v exportu se zvětšilo zastoupení strojů a zařízení. Dále byla posílena vojensko-ekonomická oblast a začalo přezbrojování armády, což průmysl celkově posílilo. Posílila industrializace Slovenska a některých hospodářsky níže rozvinutých českých krajů. Bylo dosaženo vysokého tempa hospodářského růstu – roční přírůstky národního důchodu, produktivity práce, investic a průmyslové výroby **byly největší ze všech pětiletok**. Stoupající podíl investic na národním důchodu omezoval zdroje růstu životní úrovně obyvatel. Ke zvýšení životní úrovně přispěly hlavně vyšší zaměstnanost v nezemědělských odvětvích, industrializace slabě rozvinutých krajů a vzestup veřejné spotřeby. [1,2]

Oficiálním odstartováním přípravných prací pětiletky se stalo mimořádné zasedání Ústřední plánovací komise 10. října 1947, na kterém měl projev předseda vlády Klement Gottwald. Na rozdíl od hladkého projednávání dvouletky se nyní objevily kontroverze, týkající se celkového pojetí plánování a hlavně konkrétních cílů hospodářské politiky. Diskuzi zahltily obavy z poválečné krize v kapitalistickém světě

(hlavně krize v USA, kde klesla průmyslová výroba o desetinu) a z možného rizika, které z toho plynulo v případě zachování předválečné struktury československého průmyslu a územní orientace zahraničního obchodu. Východiskem bylo hledání ve strukturálních přeměnách výroby a v rozšiřování podílu zemí s plánovaným hospodářstvím na vývozu. Tyto země se ale poptávaly hlavně stroje a zařízení. Náznaky obchodního embarga západních států vůči Československu posilovaly pozici těch ekonomů, jenž prosazovali rychlejší postup strukturálních přeměn a přeorientaci obchodních styků. Oponenti argumentovali s omezenou komoditní nabídkou zemí s plánovaným hospodářstvím a ztrátou příjmů v konvertibilních měnách. [1]

Odlíšné pohledy politických stran na strukturální cíle a předpokládané dynamiky hospodářského růstu komplikovaly situaci. KSCČ chtěla dosáhnout významného zvýšení životní úrovně všech vrstev pracujícího lidu měst i venkova přeměnou struktury československého hospodářství, které v podstatě vzniklo za Rakousko-Uherska. Prioritně se měl rozvíjet kovoprůmysl – vedle zajišťování domácích potřeb v něm bylo spatřováno těžiště exportu při očekávané přeorientaci zahraničního obchodu na SSSR na dodávání výrobků pro industrializaci lidově demokratických států. V úvahu přicházelo i přechodné vyjmutí Německa z mezinárodních trhů, hlavně ve strojírenství a chemickém odvětví. Export textilu se v představě KSCČ nejevil příliš perspektivním díky náročnosti dovozu surovin a rozmachu tohoto odvětví v zemích na nižším stupni industriálního vývoje. Sklářský a keramický průmysl se měl ve větší míře zaměřit na výrobu pro technické účely. [1]

KSCČ navrhovala vyšší dynamiku ekonomického růstu a výraznější strukturální změny než další strany, které s výjimkou ČSSD takové změny detailněji nekvantifikovaly, anebo je nepředpokládaly. Sociální demokraté se při navrhování střednědobého plánu často opírali o mezinárodní srovnání. Výrobní úkoly omezovaly kapacitou energetických zdrojů a rozsah investic vyšší úspor. Na produkční úkoly měly navázat plány rozdělování a mezd. ČSSD a KSCČ se shodly na preferování kovoprůmyslu a energetiky, ale lišily se ve zmíněné dynamice růstu výroby v celém průmyslu i v jeho hlavních odvětvích. [1,2]

Konečné rozhodnutí o kontroverzních problémech probíraných v ÚPK přinesl mocenský převrat v únoru 1948. Po něm se uskutečnila příprava pětiletky už výhradně pod taktovkou KSČ. To ještě neznamenovalo, že se od té chvíle metody plánování a určování strategických cílů rozvoje omezovaly jen na kopírování sovětského vzoru, k tomu došlo až kolem roku 1950. Ze začátku převažovala návaznost na dvouletku v hledání vlastních postupů. Čelní komunisté ani sovětský vzor plánování detailně neznali. Kopírovali jen jeho obecný princip direktivního charakteru při dosahování určených cílů. Rozhodnutím stále předcházely ekonomické analýzy, na nichž se podílel vedle plánovacích orgánů Ústav pro hospodářský a sociální výzkum při Socialistické akademii. [2]

Strukturální politika akcentovala rozvoj kovoprůmyslu, zejména přesného a dopravního strojírenství. Plánovaný předstih těžkého průmyslu proti průmyslu lehkému nebyl nijak extrémně významný a nešlo tedy o náhlý ani radikální strukturální zlom. Produkce v těžkém průmyslu měla podle zákonem dané verze pětiletky vzrůst o 70 % a ve srovnání s 50 % v lehkém průmyslu. V hornictví a hutnictví byl předpokládán přírůstek nižší než v lehkém průmyslu (viz tabulka přílohy č. 5). Preferovaný růst těžkého průmyslu byl na konci 40. let odůvodňován několika argumenty, jako například, že vyspělejší ekonomiky měly vyšší zastoupení těžkého průmyslu ve struktuře výroby než ČSR a dlouhodobá tendence ve světě byl jeho rychlejší růst ve srovnání s lehkým průmyslem. Obsah obchodních mezistátních smluv uzavíraných se zeměmi východní a jihovýchodní Evropy ukazoval, že se ČSR může na těchto trzích prosadit nikoliv tradičním vývozem spotřebního zboží, ale jen vývozem strojírenských výrobků, které uměly vyrábět suroviny a potraviny. Investice představovaly za pětileté období více než dvě třetiny celkové hodnoty předpokládaného exportu do těchto zemí. Bylo v plánu pozvednout málo rozvinutý chemický průmysl a ještě více pozvednout výrobu elektřiny. Bez rozvoje a rozmachu strojírenské výroby nebylo možno uspokojit ani vnitřní potřeby, jako jsou: obnova zastaralého zařízení ve výrobě a dopravě, výstavba nových hospodářských objektů, industrializace hospodářsky opožděných regionů a mechanizace zemědělské výroby a stavebnictví. S technicky vyspělejšími strojírenstvími bylo spojováno upevnění pozice ČSR mezi průmyslovými zeměmi. [1,2]

Z evropských lidově demokratických zemí postihla studená válka obzvlášť silně Československo, které leželo přímo mezi dvěma zneprátelenými bloky. Vyostření mezinárodního napětí spolu se spřátelením se sovětským blokem determinovalo jak dlouhodobou hospodářskou strategii ČSR, tak mnohá opatření, se kterými se do té doby nepočítalo. Vedle zmrazení hospodářských styků s technicky vyspělým Západem měla dlouhodobé důsledky skutečnost, že se Československá republika stala součástí soustavy, jež byla dlouhodobě v průměru na nižší ekonomické a civilizační úrovni. Jako *průmyslově nepokročilejší článek utvářejícího se sovětského bloku* měla specifické postavení mezi lidově demokratickými státy. Disponovala například kvalifikovanými kádry, mohla stupňovat výrobu lepším vytížením a modernizací již vybudovaných kapacit, byla s to rychleji zavádět nové výrobní obory, vytvářela relativně vydatnější zdroje pro investiční výstavbu a vzhledem k dlouhé tradici měla předpoklad po poválečném útlumu rychle znásobit zbrojní produkci. V zemích sovětského bloku i mezi některými domácími ekonomy a politiky sílil význam přesvědčení, že ČSR má předpoklady stát se „*strojírnou*“ či „*kovárnou*“ socialistických zemí. Československému průmyslu se otevřela rozsáhlá a stabilní síť odběratelů za předpokladu, že přeorientuje výrobu na poptávku zemí RVHP (a zanedlouho i ČLR) po strojích, investičních celcích, vojenské technice a v případě Sovětského svazu i po uranu. Na oplátku bylo získat potraviny i suroviny. [1]

A v tomto bodě spatřuji ústřední chybu tohoto rozhodnutí, protože jsme se stali závislími na dovozu potravin (nezbytně důležitém zboží), které jsme si mohli aspoň z části výhodněji vyprodukovat sami. Sovětský svaz nás tak držel v šachu.

Územní přeorientace zahraničního obchodu se ale neobešla bez nákladné restrukturalizace průmyslu. Těžký průmysl měl zabezpečovat strojní kapacity nejen pro vlastní potřeby, ale i pro ostatní socialistické státy. Obchodní partneři z RVHP přitom přeceňovali reálné možnosti československé ekonomiky a pochopitelně vyvíjeli tlak na převzetí těžko splnitelných závazků. [1]

Jak už bylo řečeno, novým faktorem, který na ČSR po zahájení pětiletky dolehl, bylo *zbrojení*. Výzbroj armády se přizpůsobovala hrozbě konfliktu a rychlému vývoji vojenství ve světě. [2]

Vzhledem ke geografické poloze ČSR blízko základen NATO se zde velmi dbalo na důkladnou případnou obranu v případě konfliktu. Vyzbrojování čs. armády hrálo v první pětiletce významnou roli a podílelo se na zvyšování tempa růstu celkového průmyslu.

Hlavním bodem byla motorizace armády a vybudování silného bojového letectva a tankových vojsk. Na vojenskou integraci Západu reagovaly země sovětského bloku užší spoluprací svých armád a unifikací výzbroje. Přezbrojení armády mělo dopad na zvýšení její bojové schopnosti, ale pohltilo obrovské finanční a hmotné prostředky, které pak chyběly v jiných oborech. Souhrnné požadavky vojenské správy v průmyslu stouply v letech 1950-52 na čtyřnásobek. Část vojenské techniky na celkové strojírenské výrobě se v letech 1950-53 zvýšil ze 4 na 27 %. Velmi rozšířený zbrojní průmysl vyráběl širokou škálu zbraní a munice a stoupal také export vojenské techniky. Jako příklad nových kapacit vybudovaných na počátku 50. let je možno uvést letecký podnik ve Vodochodech u Prahy s roční výrobní kapacitou 1000 bitevních letounů značky MiG. Tyto stroje představovaly tehdy špičkovou světovou úroveň a k zahájení jejich výroby v ČSR dal příkaz osobně Stalin. Vrcholná měsíční produkce přesáhla sto letounů, což byl tehdy evropský rekord (po roce 1962 se ve Vodochodech vyráběl zdokonalený typ MiG-21F s křídly ve tvaru delta s maximální rychlostí 2125 km, doletem 1670 km a dostupem do 19,5 km). [2]

O přeorientaci vnějších ekonomických vztahů svědčí také fakt, že se podíl zemí sovětského bloku na československém zahraničním obchodě zvýšil ze 40 % v roce 1948 na 80 % v roce 1953, jež se stal jedním z rozhodujících impulsů strukturální přestavby průmyslu. Země RVHP i ČLR zrychlovaly svou industrializaci. Požadovaly především strojní zařízení a neměly peněžní prostředky na nákup spotřebního zboží, které tvořilo do roku 1948 podstatnou část československého vývozu. Přesuny ve zbožové struktuře zahraničního obchodu ukazuje skutečnost, že se v letech 1948-53 zvýšil podíl strojů a

zařízení na vývozu z 20 na 42 %, přičemž podíl nepotravinářského spotřebního zboží klesl z 31 na 12 %. Na sklonku 40. a 50. let bylo v ekonomické teorii i plánovací praxi zaznamenáno maximální tempo růstu. Vycházíme-li z oficiálních statistických údajů, které byly na počátku 50. let evidentně nadhodnoceny, stoupla průmyslová výroba během pětiletky o 93 %, takže průměrný roční přírůstek činil 14 % (z toho u výrobních prostředků 17 % a u spotřebních předmětů 10 %). Národní důchod se zvyšoval ročně o 9 % (viz tabulka přílohy č. 5). Současně se však zostřovaly disproporce, z nichž nejvýznamnější bylo zaostávání zemědělské výroby a spotřebního průmyslu za potřebami obyvatel a srovnatelně *pomalé rozšiřování surovinové a palivoenergetické základny ve srovnání s dynamickým rozvojem zpracovatelského průmyslu*. [2]

Peněžní příjmy obyvatelstva tak rostly rychleji než produktivita práce, což mělo mj. za následek, že zde existovala poptávka po zboží, které nebylo k mání a také, že ceny stoupaly pomaleji než příjmy obyvatel.

Zasedání ÚV KSČ v únoru 1950 rozhodlo upravit pětiletý plán – urychlit růst průmyslové výroby, více využívat domácí surovinové zdroje a převést investiční prostředky ve prospěch těžkého průmyslu. K ještě převratnější revizi pětiletky došlo po únorovém zasedání v roce 1951. Objem investic započítaný do plánu na léta 1949-53 se zvýšil z 67,2 mld. na 111,6 mld. Kčs (skutečný objem v běžných cenách dosáhl 97,9 mld. Kčs). Zároveň se omezily investiční prostředky v oborech lehkého průmyslu, jež vyráběly z dovážených surovin. Zvýšila se preference některých oborů těžkého průmyslu, zejména metalurgie, těžkého a přesného strojírenství a výroby dopravních prostředků. Přehnaný tlak na novou výstavbu vedl k opomíjení technické rekonstrukce starých výrobních kapacit, která mohla ve velmi případech přinést rychlejší efekt. Část celků lehkého průmyslu měla být převedena na strojírenské výrobní programy a v lehkém průmyslu se rozhodlo o sortimentních přesunech například k technickému porcelánu a sklu, keramickým materiálům a k využití dřeva v chemické výrobě. Mimo tento rámec pětiletky byly stanoveny úkoly těžby uranové rudy a zčásti i ve zbrojním průmyslu. Zvýšeny byly také výrobní úkoly v zemědělství, přitom se od začátku pětiletého období ze všech ukazatelů plánu plnily nejhůře. [1]

Vlivem vyhrocující se studené války, vnějšího tlaku, ale i nadhodnocování reálných možností ekonomiky československými představiteli byly v letech 1950-51 ustanoveny některé **úkoly jako nesplnitelné** nebo v československých podmínkách nevhodné. Jednalo se o odklon od ekonomicky racionálního profilování ekonomiky malé země s omezenými přírodními zdroji. Navýšila se spotřeba pracovních sil a investiční, surovinová, energetická i dopravní náročnost produkce. Extrémně stouply požadavky armády na dodávky z průmyslu. Vzhledem k tak vážným zásahům do plánu se mezi plánovači uvažovalo o převedení pětiletky na sedmiletku nebo vypracování nového plánu na léta 1951-55, přičemž by se zároveň dosáhlo časově s plánovacím obdobím většiny zemí RVHP. Přes velké vypětí sil se podařilo splnit poopravené úkoly pětiletky jen zčásti. Srovnání původních a zvýšených úkolů s dosaženými výsledky umožňuje tabulka v příloze č. 5. [1]

Tabulku můžeme podložit i konkrétními čísly v jednotlivých průmyslových, zemědělských a stavebních odvětvích. Podle **Předpisu č. 241/1948 Sb., Zákonu o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky (zákonu o pětiletém plánu)** se měly plnit stanovené plány. [12]

Podle úkolů, které stanoví Předpis č. 241/1948 Sb., oddíl I, § 4, bude **průmyslová výroba** stupňována tak, že její hrubá hodnota v roce 1953 dosáhne 454 miliard Kčs proti 288 miliardám Kčs v roce 1948, tj. o 57 % více. „Přitom se zejména:

- a) urychlí rozvoj výroby především v průmyslu hutnickém, v průmyslu kovodělném, zvláště v oboru těžkého strojírenství, dále v průmyslu báňském a chemickém a rozšíří energetická základna vybudováním dalších tepelných a vodních elektráren,
- b) vystupňuje výroba stavebních hmot,
- c) zvýší výroba zemědělských strojů,
- d) rozšíří výroba spotřebních statků.

Dále se podle § 5 v průmyslu v roce 1953 vyrobí:

- a) v odvětví báňském:

- hrubá hodnota výroby celého odvětví dosáhne 17,8 miliardy Kčs proti 13,2 miliardy Kčs v roce 1948, tj. o 35 % více;

b) v odvětví energetickém:

- hrubá hodnota výroby celého odvětví dosáhne 14,1 miliardy Kčs proti 9,3 miliardy Kčs v roce 1948, tj. o 52 % více;

c) v odvětví hutnickém:

- hrubá hodnota výroby celého odvětví dosáhne 46,4 miliardy Kčs proti 31,2 miliardy Kčs v roce 1948, tj. o 49 % více;

d) v odvětví kovodělném:

- hrubá hodnota výroby celého odvětví kovodělného dosáhne 92,3 miliardy Kčs proti 47,8 miliardy Kčs v roce 1948, tj. o 93 % více, z toho:

- v oboru sléváren veškerých výrobků za 7,1 miliardy Kč;

- v oboru těžkého strojírenství veškerých výrobků za 22,4 miliardy Kč (především lokomotivy a vagóny);

- v oboru přesného strojírenství veškerých výrobků za 13,7 miliardy Kč;

- v oboru všeobecného strojírenství veškerých výrobků za 6,2 miliardy Kč (především zemědělské stroje a ústřední vytápění);

- v oboru silničních motorových a lehkých vozidel a letadel veškerých výrobků za 15,4 miliardy Kč (především traktory, nákladní a osobní automobily a jízdní kola);

- v oboru ostatního kovového zboží veškerých výrobků za 9,2 miliardy Kč;

- v oboru elektrotechniky veškerých výrobků za 18,3 miliardy Kč (především elektromotorů a rozhlasových přijímačů);

e) v odvětví chemickém:

- hrubá hodnota výroby celého odvětví dosáhne 35,1 miliardy Kčs proti 21,7 miliardy Kčs v roce 1948, tj. o 62 % více;

f) v odvětví sklářském:

- hrubá hodnota výroby celého odvětví dosáhne 4,6 miliardy Kčs proti 4,1 miliardy Kčs v roce 1948, tj. o 12 % více;

g) v odvětví stavebních hmot keramiky:

- hrubá hodnota výroby celého odvětví dosáhne 12,1 miliardy Kčs proti 7,6 miliardy Kčs v roce 1948, tj. o 59 % více;

h) v odvětví papírenském:

- hrubá hodnota výroby celého odvětví dosáhne 9,9 miliardy Kčs proti 7 miliardám Kčs v roce 1948, tj. o 41 % více;

i) v odvětví dřevařském:

- hrubá hodnota výroby celého odvětví dosáhne 12,5 miliardy Kčs proti 9,9 miliardy Kčs v roce 1948, tj. o 26 % více;

j) v odvětví textilním a oděvním:

- hrubá hodnota výroby celého odvětví dosáhne 77,4 miliardy Kčs proti 46 miliardám Kčs v roce 1948, tj. o 68 % více;

k) v odvětví kožedělném a gumárenském:

- hrubá hodnota výroby celého odvětví dosáhne 21,8 miliardy Kčs proti 15,2 miliardy Kčs v roce 1948, tj. o 43 % více;

...

r) v odvětví potravinářském především

- hrubá hodnota výroby celého odvětví dosáhne 61,8 miliardy Kčs proti 34,5 miliardy Kčs v roce 1948, tj. o 79 % více.

§ 6 upravuje **řemeslnou výrobu**, která má celkem dosáhnout 59 miliard Kčs proti 49 miliardám Kčs v roce 1948, tj. o 20 % více.“ [12]

Zemědělská výroba bude podle oddílu II, § 7 stupňována tak, že její hrubá hodnota v roce 1953 dosáhne 105 miliard Kčs proti 90,5 miliardy Kčs za původního plánu výroby na rok 1948, tj. o 16 % více, a proti 76,3 miliardy Kčs za sníženého plánu výroby na rok 1948, tj. o 37 % více. „Přitom se zejména:

a) urychlí rozvoj výroby živočišné,

b) bude pokračovat v mechanizaci a elektrizaci zemědělství,

-
- c) umožní zemědělcům používání ušlechtilých osiv a sádí a zajistí dostatečné množství krmiv a umělých hnojiv,
 - d) vybudují vodohospodářská zařízení a rozšíří plochy rybníků,
 - e) bude podporovat rozvoj všech forem zemědělského družstevnictví.

Konkrétně se podle § 8 vyrobí:

a) ve výrobě rostlinné

- hrubá hodnota celé výroby rostlinné dosáhne 55,2 miliardy Kčs proti 49,5 miliardy Kčs v roce 1948, tj. o 11 % více;

b) ve výrobě živočišné

- hrubá hodnota celé výroby živočišné dosáhne 49,8 miliardy Kčs proti 26,8 miliardy Kčs v roce 1948, tj. o 86 % více.“ [12]

Stavební výroba bude podle oddílu III, § 10 stupňována tak, že její hrubá hodnota v roce 1953 dosáhne 46 miliard Kčs. „Přitom se zejména:

a) bude podporovat postupná přeměna dnešní stavební výroby na stavební průmysl co nejvíce mechanizovaný a používající stavebních součástí hromadně vyrobených, zvláště stavebních dílců z cementu a oceli, aby se plně zabezpečilo provedení plánované obnovy, výstavby a přestavby ve všech úsecích našeho hospodářství,

b) zavede a plně rozvine výroba stavebních dílců tak, aby v roce 1953 dosáhla 1,3 milionu tun v hodnotě 1,2 miliardy Kčs.

(2) V období pětiletého plánu dosáhne stavební výroba celkové hodnoty 176,9 miliardy Kčs, z čehož bude provedeno novostaveb asi za 135 miliard Kčs.

(3) Z částky 176,9 miliardy Kčs se provedou stavby o celkovém stavebním nákladu pro

a) průmysl a řemeslo za 44,6 miliardy Kčs,

-
- b) zemědělství za 11,8 miliardy Kčs,
 - c) stavebnictví za 0,7 miliardy Kčs,
 - d) dopravu za 23,1 miliardy Kčs, z toho pro pošty za 1,2 miliardy Kčs,
 - e) obchod a cestovní ruch za 1,9 miliardy Kčs,
 - f) byty za 39,3 miliardy Kčs,
 - g) účely sociální, zdravotní a kulturní za 14,4 miliardy Kčs,
 - h) silnice a mosty, vodní hospodářství a ostatní veřejnou správu za 41,1 miliardy Kčs.“
- [12]

3.3 Konkrétní příklady investičních celků, staveb a výrobků

Za nejvýznamnější stavby budované v Československu od roku 1946 hromadně organizovanými mládežnickými pracovními brigádami můžeme považovat tzv. *stavby mládeže*. Jako první stavba mládeže na území Slovenska byla realizována obnova obce Baláže v okrese Banská Bystrica zničené po 2. světové válce. Druhou stavbou byla Trať mládeže vybudované z Hronské Dúbravy do Banské Štiavnice. Dále započaly stavby Dědiny Mládeže (obec v okrese Komárno), Přehradý mládeže (u Nosic v okrese Púchov) – technicky nejnáročnější stavba. Poslední významnou stavbou mládeže byla Trať družby – železniční trať na východě Slovenska. Tím to však brigádnické hnutí neskončilo. Kromě těchto centrálně řízených staveb se dále organizovaly okresní, krajské či místní stavby mládeže. V Československu se v 60. a 70. letech takto budovaly školy, byty, internáty, vodní díla, elektrárny a realizovaly se meliorační práce. [13]

Dále můžeme vzpomenout *vítkovické železárny*, které existovaly od roku 1809, ale díky industrializaci zažívaly velký rozmach a *hutní kombinát v Kunčicích*. Také díky urychlené industrializaci v po roce 1950 na nejdlejších částech ČSR (východě Slovenska) kromě tehdy největšího hutního kombinátu *Východoslovenských železáren* v Košicích vznikl strojírenský závod ve Snině, dále kapronka v Humenném a dřevokombinát v Hencovcích u Vranova. Nesmíme opomenout ani *automobilku Škoda*. Ta byla po válce znárodněna a vyráběla automobily konkurenceschopné ve východním

bloku (technologie začaly oproti Západu zaostávat). Ve východním bloku byla však významným vývozcem a v ČSR monopolním výrobcem osobních aut. [13]

Hned za první dvouletky vzrostla výroba elektřiny o 67 % mj. díky výstavbě řady vodních a parních elektráren, z nichž mohou jmenovat Ervěnice II a Štěchovice II na Slovensku a důlní ostravsko-karvinské elektrárny. [1]

Za zmínku jistě stojí uvést některé *důsledky znárodnění ve stavebnictví*, které ovlivnily život každého z nás. Počátky *panelové výstavby v ČSR* sahají do 40. let 20. století, avšak největší rozmach panelové výstavby bytových domů byl v 60. a 70. letech 20. století, kdy vznikala nejen v Praze celá sídliště vybudovaná právě touto technologií. Ale vůbec počátky historie panelové výstavby se datují do začátku 20. století. Vynálezcem panelové výstavby není nikdo jiný než *Tomáš Alva Edison*, který jako první nechal touto technologií vystavět v Americe sídliště s několika desítkami většinou dělnických domků. Paradoxně můžeme vnímat skutečnost, že v 70. letech byl zájem v Americe o tehdy u nás oblíbenou panelovou soustavu VVÚ – ETA. Američané chtěli účinně řešit krizovou soustavu s nedostatkem bytů rychlou a levnou výstavbou. Proběhlo tehdy jednání o účasti českých odborníků na této akci a o poskytnutí potřebného know-how. Jednání ovšem ztroskotala díky tehdejších tvrdým politickým a hospodářským opatřením “normalizace”. Od poloviny 70. let byla v evropských zemích bytová situace i díky *právě industrializaci stavebnictví* pomocí panelové výstavby ustálena a postupně docházelo k ukončování tohoto systému výstavby. V Československu je považován za počátek panelové výstavby rok 1940, kdy byl zahájen vývoj panelů firmou Baťa. [11]

Československé výrobky zažily velký úspěch po účasti na světové výstavě **EXPO 58 v Bruselu**, potvrzený získáním Zlaté hvězdy a dalšími třinácti oceněními. Komunistický systém tam představil své exponáty – od nábytku přes motocykly ČZ po tramvajové sedačky nebo představení Laterny magiky. Zde byla v čs. pavilonu představena například kaplanova turbína používaná ve vodních dílech po celém světě, betatron, čs. porcelán a sklo, aj. [14]

4. VÝVOJ ČESKOSLOVENSKÉ EKONOMIKY V 50. A 60. LETECH 20. STOLETÍ

V průběhu pětiletky se projevila nejtuzší centralizace řízení v poválečném vývoji ČSR, která se neomezovala nejen na ekonomickou sféru. Přispívalo k tomu nejen nebezpečí propuknutí další války, ale i snaha stranických a státních orgánů upevnit kontrolu nad všemi úseky života obyvatel. Jasně dané úkoly vyžadovaly centralizaci vytvořených zdrojů a jejich přerozdělování ústředními orgány na oblasti zbrojení, velké investiční akce, strukturální přestavbu průmyslu, industrializaci Slovenska, mechanizaci zemědělství, výstavbu sídlišť aj. Centralizace dohnaná k dokonalosti měla vedle ekonomických důsledků také psychologické účinky na dělníky i ostatní zaměstnance znárodněných podniků: poválečné pocity spoluvlastnictví a účasti na rozhodování se vytrácely a nastupoval pocit omezenosti v jakémkoliv rozhodování (nesvobody). Podobně působily zásahy státu na družstevníky. Zrušení některých druhů družstev, reorganizace jiných, formalizace vnitrodružstevní demokracie a převažující vliv státních a stranických orgánů na personální složení řídicích orgánů družstevnictví i na vedení jednotlivých družstev. Souhrnné hodnocení systému řízení z počátku 50. let je obtížné a stěží může být popsáno jednoznačně. Upevnění centralismu při řízení podniků a přerozdělování finančních a hmotných zdrojů z centra na určené úseky umožňovalo ve vyhroceném mezinárodním napětí účinněji zabezpečovat vytyčené cíle průmyslu a územní i komoditní přeorientaci exportu, posilovat obranyschopnost země, budovat rozsáhlé celky stěží myslitelné v případě financování výstavby ze zdrojů jednotlivých podniků a soustředit prostředky k rozvoji hospodářsky slabě rozvinutých částí státu (včetně přesunu zdrojů z českých zemí na Slovensko). [1]

Na přelomu 40. a 50. let bylo v ekonomické teorii i plánovací praxi zaznamenáno maximální tempo růstu. Vysoké byly i dosažené přírůstky národního důchodu, investic a většiny hlavních výrobních ukazatelů (viz tabulka přílohy č. 5). Zároveň se objevily a gradovaly disproporce, které dokazovaly nerovnováhu tohoto růstu. V roce **1953** již bylo zjevné, že disproporce přerostly do stěží překonatelných bariér růstu, na které musela hospodářská politika reagovat snížením některých plánovaných úkolů v závěrečných měsících pětiletky. [1]

4.1 Vývoj měny a dvojí trh

Československo vstoupilo do první pětiletky s břemenem lístkového systému zásobování obyvatel základními potravinami a průmyslovými výrobky. V období poválečné reformy zajišťoval tento lístkový systém pravidelný příděl spotřebního zboží za relativně nízké úřední ceny, takže spotřebitelé nebyli vydáni do rukou spekulantů jako po první světové válce. Úpravou přidělových kvót přizpůsobovaly státní orgány rozsah spotřeby kolísajícímu objemu zbožních fondů a odlišností přídávků zvýhodňovaly určité skupiny obyvatel, zejména těžce pracující, děti a nemocné. Lískkový systém přinášel do oblasti spotřeby rovnostářské tendence, protože vyšší pracovní příjmy se znehodnocovaly při nákupech na černém trhu (kde byly ceny vyšší). Lidé pokládali přidělový systém za nežádoucí důsledek válečného řízeného hospodářství. *Počátkem roku 1949 byl proto jako doplněk vázaného trhu zaveden volný trh.* Tím se utvořily dva legální trhy s rozdílnou cenovou hladinou a koruna měla dvojí kupní sílu. Vyššími cenami na volném trhu získával stát část prostředků, kterých se do té doby zmocňovali spekulanti. Oblast černého trhu se výrazně zúžila a ceny na něm klesaly. Volný trh sloužil také jako ekonomický nástroj v politickém boji s drobným soukromým podnikáním (živnostníci neměly nárok na příděl nepotravinového zboží). Pro většinu obyvatelstva byl dvojí trh výhodný, protože se zvětšil výběr zboží volně dostupného nad přidělovou kvótu, kterého byl předtím nedostatek. V inflačním prostředí a při nedostatku spotřebního zboží na počátku 50. let se však staly nereálnými dřívější představy, že dvojí trh sám postupně zanikne sbližováním cen a uvolňováním zboží. [2]

Vývoj měny v období mezi reformami v letech 1945 a 1953 poznamenaly inflační tendence. Po měnové reformě¹¹ v roce 1945, kdy se kladl důraz na sjednocení měny (jako platidlo se v ČSR používaly protektorátní koruny, německé marky, slovenská koruna, maďarské pengö, aj.) a na stáhnutí velkého množství oběživa, přispěly k nadbytku objemu peněz prostředky uvolňované z vázaných vkladů ze sociálních

¹¹ Všechny peníze byly vyměněny v poměru 3 : 1 za československé státovky vytištěné v Anglii. Každý si mohl vyměnit 500 Kčs. Částky převyšující 500 Kčs byly nuceně složeny na tzv. vázané vklady. Tyto vklady zůstaly zablokovány až do roku 1953, kdy byly při další měnové reformě bez náhrady zrušeny.

důvodů (narození a výchova dětí, opravy domů aj.). V průběhu první pětiletky se *neúměrně rychle zvyšovaly nominální příjmy obyvatelstva v poměru k růstu produktivity práce* a vzrůstala převaha poptávky nad nabídkou zboží. **Problémy vyvolával nebyvalý rozmach investiční výstavby.** Pracovníci z tohoto úseku byli sice průběžně honorováni, ale část nově budovaných celků začala produkovat až na sklonku pětiletky nebo ještě později. Mimoto nové podniky většinou vyráběly spotřební zboží. Nelze zapomenout zmínit ani mezinárodní vlivy, ať už to byl vzestup vojenských výdajů nebo následky hospodářského embarga. Mnohé výrobní úkoly byly za tehdejší situace plněny bez ohledu na efektivnost, aby byla zabezpečena plynulost výroby, ekonomická nezávislost, obranyschopnost země a požadavky zemí RVHP. [2]

Počátkem 50. let peníze v oběhu spolu s prostředky na vkladních knížkách značně převyšovaly celkovou nabídku zboží a služeb. Kupní síla, jež neměla co nakupovat, narostla do rozměrů, které podlamovaly stabilitu měny a oslabovaly hmotnou stimulaci. Výhodiskem řešení problémů se stal **komplex opatření z 1. června 1953.** Byl zrušen přidělový systém zásobování, zanikl dvojitý trh a zavedly se jednotné maloobchodní ceny. Při peněžní reformě bylo staženo veškeré oběživo a nahrazeno novými penězi. Ekonomická čísla se přepočítávala většinou v poměru 5 starých korun za 1 novou korunu, přičemž maloobchodní ceny byly stanoveny (po přepočtu 5 : 1) zpravidla mezi dřívějšími cenami vázaného a volného trhu. Drobné vklady obyvatelstva a částky v hotovosti do 300Kčs na osobu se převáděly v obdobném poměru **5 : 1.** Většina vkladů a hotovostí však byla vyměněna v poměru **50 : 1** a tím fakticky – s přihlédnutím k uvedenému přepočtu cen – zredukována na desetinu. Zůstatky vázaných vkladů z poválečné měnové reformy byly anulovány (jak je uvedeno v poznámce pod čarou č. 11). Aby se zjemnila tvrdost dopadu vyvolané sjednocením cen, byly zvýšeny mzdové sazby, nejnižší platy, důchody sociálního zabezpečení a přídavky na děti. Také byl stanoven nominální zlatý obsah koruny (0,123 g zlata), podle kterého se začal odvozovat kurz vůči zahraničním měnám. Reforma znamenala definitivní tečku za válečnou inflací, ale řešila i problémy poválečného inflačního vývoje, vyvolané vysokými náklady na zbrojení a restrukturalizaci státní ekonomiky. Peněžní reforma vyvolala vlnu nespokojenosti ve společnosti, protože znehodnotila peněžní příjmy získané vlastní prací v předcházejících letech a jednorázově snížila kupní sílu obyvatelstva. Na řadě míst (zejména v Plzni) proběhly stávky a jiné protestní akce. [2]

4.2 Zbrojní průmysl

Důležitým odvětvím, které se v 50. letech vysoce rozvinulo, byl zbrojní průmysl. Vzhledem ke geografické poloze Československa ve středu Evropy a blízkosti vojenských základen zemí NATO při jeho západní hranici měl SSSR hlavní zájem o rozšíření vojenského potenciálu ČSR. Ekonomický vývoj od přelomu 40. a 50. let silně ovlivnila **militarizace**. V průběhu pětiletky se prosazovaly prvky válečné ekonomiky, což ještě více podporovalo probíhající centralizaci řízení hospodářství. Úkoly v přezbrojení armády měly ještě spolu s těžbou uranové rudy prioritní charakter a promítaly se do strukturální a oblastní průmyslové politiky – do rozmístění investic, pracovních sil a bytové výstavby. Ovlivňovaly také skladbu vyvážených artiklů do zahraničí. Přes stávající obavy sovětských vojenských stratégů o schopnosti Československa čelit případnému vojenskému napadení silám NATO nepřikročilo sovětské vedení k rozmístění svých jednotek na československé území a spokojilo se s kontrolou československé armády. Na základě snahy Informbyra ke koordinaci výstavby moderních armád se stala hlavním bodem zájmu obnova někdejšího a vznik nového zbrojního průmyslu. Začalo dlouhé období, ve kterém byly úkoly československého zbrojního průmyslu, jeho vnější kooperační vztahy i systém vnitřního řízení plně podřízeny vojenské doktríně SSSR. [1]

Úkoly ve vyzbrojování jednotlivých zemí východního bloku byly konkretizovány v lednu 1951 na poradě u J. V. Stalina. Na protokol z moskevského jednání navázala v ČSR příprava řady dokumentů, jež sumarizovaly požadavky na **zbrojní průmysl**. Realizace výsledného *Projektu plánu maximální zbrojní výroby* z března roku 1951 měla dalekosáhlé důsledky na celé hospodářství a stala se jednou z hlavních příčin změny pětiletky v roce 1951. Vojenský historik Jaroslav Láník napsal, že cílem Projektu bylo vyzbrojit československou armádu tak, aby do konce roku 1953 byla připravena na případnou realizaci „aktivní obrany“. Toho mělo být dosaženo nejvyšším využitím kapacity existujících zbrojních závodů, jejich rozšířením, umístěním zbrojní výroby v dalších strojírenských závodech a rozsáhlou investiční výstavbou při využití materiální, technické a technologické spolupráce se SSSR. Opatření se úzce blížila přechodu na válečné hospodářství. Projekt současně stanovil provedení změny dovozu

některých základních surovin a legovacích přísad, jejímž výsledkem „měla být zásadní přeorientace v dovozu z kapitalistických států na SSSR a státy lidové demokracie“. I když část plánovaných úkolů nebyla splněna, zaznamenala zbrojní výroba v letech 1951-53 pozoruhodné přírůstky. Docházelo přitom k plýtvání všemi výrobními faktory, které prohlubovalo disproporce v celkovém národním hospodářství. [1]

V roce 1952 byly investice na vojenské účely vyšší 2,4krát proti roku 1950 a obdobně se zvýšily výdaje na obranu. Podíl zbraní na strojírenské produkci se v letech 1950-53 vzrostl za 4 na 27 %. Nároky armády na finanční zdroje se stupňovaly také s rostoucím počtem pracovníků resortu národní obrany a vojáků základní služby. V letech 1950-53 se zvětšily plánované stavy generálů, důstojníků a poddůstojníků z povolání z 25 720 na 64 472, občanských zaměstnanců z 12 050 na 38 840 a vojáků základní služby z 146 100 na 223 860, celkem tedy z 183 870 na 327 172. [1]

Plán maximální zbrojní výroby v letech 1951-53 nazývají některé prameny jako tzv. zbrojní tříletku.

4.3 Roční konsolidační plány na léta 1954 a 1955

Jak již bylo zmíněno, v závěrečném období první pětiletky bylo rozhodnuto, že vzhledem k disproporcím v ekonomice a sociální sféře nebude v roce 1954 odstartována uvažovaná druhá pětiletka nebo sedmiletka, ale že nové pětiletce budou předcházet *roční konsolidační plány na léta 1954 a 1955*. [2]

V ČSR se krátce po úmrtí Klementa Gottwalda (14. března 1953) stala varovným signálem pro nové stranické vedení¹² negativní a odmítavá reakce veřejnosti na červnovou peněžní reformu. Ještě dříve, počátkem roku 1953, byla přerušena kolektivizace zemědělství a v září téhož roku došlo ke snížení některých úkolů pětiletého plánu (zejména investic s výjimkou zemědělství, vnitřního obchodu a bytové výstavby). Byla přijata opatření, která měla zmírnit nepříznivé sociální následky peněžní reformy a cenových úprav z černa 1953. Úpravy politiky plánování s důrazem na růst životní úrovně doporučilo prezidentu Zápotockému při jeho červnové návštěvě Moskvy i tehdejší sovětské vedení. [1]

Celonárodní ekonomické problémy nahromaděné na začátku 50. let byly v ČSR řešeny podobným způsobem jako v dalších zemích RVHP. Výrazně se zmírnilo plánované i skutečné tempo hospodářského růstu. Roční přírůstek národního důchodu se snížil z 10 až 11 % v letech 1949-52 na 6 % v roce 1953 a na 4 % v roce 1954. Aby se i při mírnějším růstu zvyšovala životní úroveň, byly omezeny a přesunuty výrobní investice a radikálně se změnily proporce v použití národního důchodu v prospěch spotřeby. Podíl akumulace na použitém národním důchodu klesl v roce 1954 proti předcházejícímu roku z 25 na 16 % a přechodně bylo opuštěno preferování těžkého průmyslu. Během dvou let 1954-55 se zvýšila produkce výrobních prostředků o 14 % a spotřebních předmětů o 18 %. K ustálení v zemědělství byl schválen plán jeho rozvoje na 2 až 3 roky. V červnu 1954 přednesl X. sjezd KSČ, že rozvoj zemědělské výroby v nejbližších dvou až třech letech je nutno považovat za dominantní článek rozvoje československého národního hospodářství a že je to úkol „vpravdě celonárodní“. Místo další kolektivizace byl kladen důraz na upevnění již existujících JZD a na podporu samostatně hospodařících rolníků. Plán rozvoje zemědělství (byl z větší části splněn) stanovil zvýšit v tomto odvětví počet pracovních sil, doosídlit zemědělské kraje v českém pohraničí, rozšířit osevní plochy, urychlit mechanizaci a chemizaci výroby,

¹² Po Gottwaldově smrti došlo k oddělení nejvyšší státní a stranické funkce (prezidenta republiky a předsedy KSČ). Prezidentem byl zvolen Antonín Zápotocký, předsedou vlády jmenován Viliam Široký a řízením sekretariátu ÚV KSČ pověřen Antonín Novotný. V září 1953 rozhodlo zasedání ÚV KSČ neobnovit funkci předsedy strany a pověřilo Novotného funkcí prvního tajemníka, která byla nově zřízena. Zápotocký byl prezidentem do úmrtí dne 13. 11. 1957. V této funkci ho nahradil Novotný, který pak až do začátku roku 1968 zastával současně nejvyšší státní i stranickou funkci. Širokého vystřídal v čele vlády ČSSR v září 1963 Jozef Lenárt.

posílit materiální zainteresovanost zemědělských podniků i jednotlivců a při plánování respektovat místní podmínky a pomáhat výrobní specializaci. [2]

Jako hlavní rysy „nového kurzu“ hospodářské politiky pro léta 1954-55 se měly prosadit: úsilí o plynulejší růst spotřeby, snižování maloobchodních cen jako jedna z cest růstu reálných důchodů obyvatelstva (při relativně malých přírůstcích nominálních mezd), zrychlení dynamiky růstu osobní spotřeby v poměru k veřejné spotřebě, preference spotřeby průmyslových výrobků, denivelizace pracovních příjmů a zlepšení systému sociálního zabezpečení. Souběžně s tím se měla sblížovat životní úroveň mezi Slovenskem a českými zeměmi a celostátně mezi venkovem a městem. [1,2]

Nové zaměření této politiky přineslo pozitivní výsledky. Disproporce se zmenšily a v roce 1955 byl obnoven rychlý růst ekonomiky. Zahraniční obchod se na rozdíl od první pětiletky rozvíjel rychleji než výroba a zvětšil se objem obchodu i s vyspělými kapitalistickými státy a rozvojovými zeměmi. Nová opatření sociální politiky vedla k zmírnění sociálního a politického napětí ve srovnání s rokem 1953. Vlivem těchto i dalších okolností mohla druhá pětiletka začít v příznivější situaci, než by tomu bylo při jejím startu v roce 1954. [1,2]

4.4 Druhý pětiletý plán

Ekonomický vývoj v období druhého pětiletého plánu se vyznačoval poměrně vysokými a meziročně vyrovnanými přírůstky makroekonomických veličin. Průmyslová výroba stoupla za pět let o dvě třetiny. Její rozvoj v plánované struktuře však pohlcovala vlna velké investiční kvóty a vyžadoval také stále více pracovních sil a surovin. Na rozdíl od let 1954-55 se opět začal preferovat těžký průmysl, zejména těžké strojírenství, rozvoj palivoenergetické základny, hutnictví a chemická výroba. Toto zaměření se projevilo i v rozvržení průmyslových investic, jež absolutně rostly ve spojitosti se startem nové investiční vlny. V chemickém průmyslu byly budovány velké kombináty a na konci 50. let počala výstavba Východoslovenských železáren –

největšího hutního komplexu na Slovensku. Ve srovnání s první pětiletkou se však spolu s růstem investic vyvíjela příznivě i životní úroveň obyvatelstva. Vývoj hlavních národohospodářských ukazatelů v letech druhé pětiletky včetně srovnání s předchozím obdobím jednoročních plánů zachycuje tabulka v příloze č. 6. [1]

Z tehdy provedeného hodnocení stavu československé ekonomiky vyplynulo, že hospodářský růst byl zabezpečován převážně extenzivními faktory a že ve srovnání se světovou úrovní zaostávala technika a opožďoval se rozvoj některých progresivních oborů, zejména chemického průmyslu. Počátkem roku 1957 byl vyhlášen kurz zvyšování efektivnosti národního hospodářství, který měla zajistit ekonomická *reforma z let 1958-59*, nazývaná také „*Rozsypalovou reformou*“ (podle jejího hlavního iniciátora a realizátora **K. Rozsypala**). Byla zaměřena na omezení centralizace a direktivy v řízení hospodářství a na přechod od administrativních metod řízení k metodám více využívajícím tržní vztahy. Hlavním cílem bylo utvořit soustavu, ve které by podniky přebíraly vysoké úkoly a odkrývaly rezervy. Aktivita mnohých podniků vzrostla a zmírnil se tlak na růst mezd. Nevnikl ale očekávaný tlak na snižování nákladů. Ekonomický rozvoj byl v období druhé pětiletky pozvolnější než v letech 1949-53, nicméně dosahovaná tempa růstu byla stále relativně vysoká a poměrně vyrovnaná. Průměrný roční přírůstek činil 7 % (viz tabulka v příloze č. 6) a v absolutním objemu byl větší než v první polovině 50. let. Průmyslová výroba stoupla za pět let o dvě třetiny. Územní orientace obchodu se stabilizovala a ve struktuře vývozu pokračoval růst podílu strojů a zařízení. [2]

Ačkoliv produkční potenciál ČSR zesílil a ekonomika dosáhla ve srovnání s první pětiletkou vyššího stupně, efektivnost hospodářství se výrazně nezvýšila. Ekonomický růst se stále opíral hlavně o extenzivní faktory, při plnění výrobních úkolů nebyla ceněna kvalita produkce a jen pozvolna postupovala modernizace struktury průmyslu a aplikace nejnovějších vědeckotechnických poznatků. Nevyužity zůstávaly možnosti ve sféře mezinárodní dělby práce. V ovzduší nekritického přeceňování výsledků vývoje ekonomiky a společnosti deklarovala celostátní konference KSČ v polovině roku 1960 „vítězství socialismu v Československu“ a zahájila návrh třetího pětiletého plánu. Název státu byl při schválení nové ústavy změněn na *Československou socialistickou republiku (ČSSR)*. [2]

4.5 Hospodářský vývoj v první polovině 60. let

Příprava třetího pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství (1961-65) probíhala už od roku 1958. Rozběhly se i práce na dlouhodobém výhledu ekonomiky na 15 až 20 let. Zkoumaly perspektivy jednotlivých odvětví a oborů, ale uvedené činnosti nebyly dostatečně propojeny. Chyběla také souhrnná analýza a prognóza ekonomiky a sociální sféry. První návrh třetí pětiletky posoudilo zasedání ÚV KSČ v září 1959, další verzi projednala v červenci 1960 celostátní konference KSČ a 17. listopadu 1960 schválilo zákon o pětiletém plánu Národní shromáždění. Konečnou podobu ovlivnily maximalistické představy o dosažitelných cílech ekonomického rozvoje v 60. letech. V rozporu s návrhem zahájené reformy ustoupili plánovači tlaku z vedení KSČ a do konečné podoby třetí pětiletky zahrnuli i takové ukazatele, jež přesahovaly reálné možnosti hospodářství nebo byly nevhodně zvoleny (navíc byly změny pětiletky provedeny narychlo během několika dní bez projednání s ministerstvy a podniky). [1]

Třetí pětiletka určila vysoké tempo hospodářského růstu a podstatný vzestup výkonnosti ekonomiky, přičemž se měla navíc zkrátit pracovní doba¹³. Jednou z priorit bylo urychlení procesu ekonomického vyrovnání Slovenska s českými zeměmi, jehož dokončení se očekávalo kolem roku 1975. **Těžiště industrializace Slovenska** se od konce 50. let přesouvalo k výstavbě důležitých hutních a chemických objektů a z regionálního hlediska do východní části země (zčásti i do dříve dosti opomíjených jižních okresů západního a středního Slovenska). Do celostátního plánu zemědělské výroby se vmísil optimismus spojovaný s očekávaným zrychlením jejího růstu po dovršení kolektivizace. Předpokládaný růst produkce v hutnictví železa byl tolik nadsazený, že by jeho případné splnění vyvolalo disproporce a snížilo efektivnost celého národního hospodářství. Hned na začátku pětiletého období se hromadily v nezvládnutelném rozsahu investičně náročné úkoly modernizačního i rozvojového charakteru a nerealisticky se plánovaly termíny, v nichž měly být nové kapacity uváděny do provozu. Také se nesplnil předpoklad, že se důležitým zdrojem růstu národního důchodu stanou úspory materiálových nákladů. Ve skutečnosti paradoxně

¹³ Hospodářské potíže tohoto období se promítly do života lidí zpomalením růstu spotřeby a oddálením vyhlášeného zkracování pracovní doby. Uskutčnilo se až postupně v letech 1966-68.

náročnost na zdroje naopak stoupala, přičemž rozsáhlé prostředky byly vázány v nadměrných zásobách a nedokončené výstavbě. [1,2]

Při přípravě třetí pětiletky nebyly brány v potaz ani změněné podmínky zahraničního obchodu. *Zmírnění mezinárodního napětí* vedlo k omezení diskriminačních opatření vůči socialistickým státům, jež mohly nyní nakupovat na Západě více strojů a zařízení. Tím Československo ztratilo pozici monopolního dodavatele strojů a investičních celků do zemí RVHP, přičemž těžko mohlo v exportu do těchto zemí soutěžit se Západem v technické úrovni produktů, dodacích lhůtách a někdy i cenových a úvěrových podmínkách. Sama ČSSR přitom málo využila širší možnosti dovozu západní techniky, protože při skromném exportu do kapitalistických zemí a potřebě dovážet odtud suroviny, polotovary a potraviny zbývalo devizových prostředků poskromnu (na nákup strojírenských výrobků). Komplikace způsobila i zredukování sovětského vývozu obilovin do ČSSR. Nebyly doceněny ani náklady spojené s přezbrojováním armády, s rostoucí závislostí na dodávkách nejmodernějších zbraní¹⁴, a nemohly být předpokládány dodatečné vojenské výdaje spojené s berlínskou¹⁵ a karibskou krizí¹⁶. [1]

¹⁴ V dubnu 1962, tedy ještě před karibskou krizí, prohlásil A. Novotný na zasedání ÚV KSČ, že vysoké náklady na posílení obranyschopnosti a novou vojenskou techniku měly větší vliv na národní hospodářství, než se očekávalo.

¹⁵ Volný pohyb mezi Východním a Západním Berlínem vedl ve druhé polovině 50. let k masivnímu odchodu východoněmeckého obyvatelstva (zejména kvalifikovaného) na Západ. Komunistický vůdce NDR Walter Ulbricht nabádal Chruščova, aby sjednotil Berlín třeba i silou pod východoněmecký režim. Chruščov nepovažoval ze sovětského hlediska Berlín za podstatný, ale nakonec ustoupil. A tak v listopadu 1958 poslal západním velmocem ultimátum, ve kterém oznamoval uzavření *jednostranné mírové smlouvy s NDR*, po níž měla přejít správa Berlína pod východoněmecký režim, což by de facto znamenalo včlenění celého Berlína do NDR. V roce 1961 krize eskalovala. V červnu toho roku došlo k sovětsko-americké schůzce na nejvyšší úrovni ve Vídni mezi Chruščovem a novým mladým americkým prezidentem Johnem F. Kennedym, která ovšem nepřinesla žádné řešení. Země Varšavské smlouvy se po formální schůzce 13. srpna 1961 rozhodly uzavřít hranice mezi Západním Berlínem a NDR, respektive východní částí Berlína. Krátce na to byla zahájena stavba betonové Berlínské zdi s ostnatým drátem (*nazývané také jako „Ulbrichtova čínská zeď“* nebo „*Zeď hanby*“), která obehnila celý Západní Berlín a na styčných kótách byly rozmístěny sovětské vojenské jednotky. USA reagovaly přesunutím tankové divize do Západního Berlína. Došlo k bojové pohotovosti armád na obou stranách konfliktu, ale k vážnějším problémům nedošlo. Chruščov zejména z obav před vyhrocením sporu se Západem nakonec mírovou smlouvu s NDR neuzavřel.

¹⁶ Vypukla v roce 1962 v důsledku rozmístění sovětských raket středního doletu na Kubě, kterým SSSR odpověděl na umístění amerických raket v Turecku. V reakci na to vyhlásily USA blokádu Kuby, která měla zabránit dopravení dalších raket na toto území. To se podařilo, neboť sovětská plavidla se na hranici kontrolované zóny skutečně zastavila. Po dalších jednáních byly odstraněny i již instalované rakety. Spojené státy americké se zavázaly, že nenapadnou Kubu a že stáhnou svoje rakety středního doletu z Turecka.

Zpomalení dynamiky růstu v průběhu roku 1961 si vynutilo redukci úkolů v prováděcím plánu na rok 1962. V dubnu 1962 byl plán znovu snížen, ale pětiletka se již nepřepočítávala. To znamenalo její definitivní rozpad, takže hospodářství bylo nadále usměrňováno jen operativními ročními plány. Práce na dlouhodobém výhledu hospodářství se do poloviny 60. let zastavily. V roce 1962 byla opuštěna soustava plánování z roku 1959 a **byly obnoveny dřívější administrativně-direktivní nástroje řízení**. Za celé pětileté období 1961-65 nepřesáhl průměrný roční přírůstek národního důchodu 2 % a efektivnost hospodářství se zhoršila. Zemědělská výroba stagnovala na úrovni z konce 50. let. Aby bylo možno i při omezené tvorbě zdrojů splnit aspoň hlavní části sociálního programu pětiletky, byly seškrtnuty investice. V plánu byly ponechány převážně centrálně financované „jmenovité“ stavby (mnohdy projekčně nepřipravené) na úkor lépe zajištěných decentralizovaných modernizačních akcí. **Zhroucení investic mělo řetězové důsledky na strojírenské podniky a ve stavebnictví vedlo dokonce k redukci kapacit**. Chaos v dodavatelsko-odběratelských vztazích a další nepříznivé vlivy vyvolaly již na začátku pětiletého období tlak podnikové sféry na obnovu centrálního řízení hospodářství. [1,2]

Statistická bilance první poloviny 60. let (viz tabulka v příloze č. 7) ukazuje takový odklon od plánovaných záměrů, jaký se neobjevil od zahájení plánovaného hospodářství až do roku 1989. Ve srovnání s evropskými zeměmi byl v první polovině 60. let hospodářský růst v ČSSR jeden z nejnižších. V letech 1964-65 se objevily náznaky obnovy dynamiky růstu, ale v řešení věcných problémů ekonomiky se pokročilo jen málo. [1]

V hospodářském vývoji lze v první polovině 60. let zaznamenat i pozitivní jevy. Zlepšilo se zásobování národního hospodářství uhlím, ušlechtilými palivy, elektřinou a kovy. Ve struktuře průmyslu byla posílena úloha chemického odvětví a výroby celulózy zahájením provozu ve významných podnicích v Bratislavě, Kralupech, Štětí, Novákách, Humenném, Nitře a Šale. Pokročila výstavba rozsáhlých hydroenergetických děl a automobilky v Mladé Boleslavi. Spolehlivě fungoval ropovod Družba, probíhala elektrizace železnic a modernizace silniční sítě, rychleji se rozvíjel motorismus, přibývaly autobusové a letecké spoje. [1]

4.6 Čtvrtý pětiletý plán

Přípravu *čtvrtého pětiletého plánu (1966-70)* komplikovala vedle věcných problémů skutečnost, že v průběhu pětiletky měla proběhnout ekonomická reforma, ale tvůrci plánu nemohli spolehlivě předvídat chování centrální a podnikové sféry v nových podmínkách. Plán z roku 1966 obsahoval ve srovnání s minulými pětiletkami značně užší okruh ukazatelů makroekonomického charakteru a jeho těžiště se přesouvalo od naturálních ukazatelů na ukazatele hodnotové. Plán byl v podstatě souhrnem globálních úkolů, které se nepodařilo sladit s podniky a promítnout do jejich hospodářských plánů. Nedořešeny zůstaly i některé makroekonomické vazby plánu na léta 1967 a 1968. Hospodářství bylo tedy podobně jako v letech 1962-65 řízeno nadále ročními plány, které jen částečně respektovaly direktivy pětiletky. Zaměření hospodářské politiky a vývoj ekonomiky v pětiletí 1966-70 lze periodizovat do tří etap:

1. „Oživení hospodářství a zahájení reformy (1966-67)
2. Reformní rok 1968
3. Nástup tzv. normalizace (1969-70)“ [1]

Souhrnné údaje za celé pětiletí svědčí o celkově **příznivém hospodářském a sociálním vývoji**. Tempo růstu bylo podstatně vyšší než v první polovině 60. let a blížilo se dynamice dosahované za druhé pětiletky. Výrobní spotřeba na jednotku vytvořeného národního důchodu začala klesat a zvyšovala se účinnost základních fondů. Novým pozitivním jevem byl pozoruhodný a trvalý vzestup výroby zemědělství, k němuž přispěly změny v řízení a stimulaci zemědělské výroby. Stoupala soběstačnost ČSSR v potravinách při jejich rostoucí spotřebě a zemědělství se měnilo z dlouhodobého slabého článku ve stabilizační faktor ekonomiky. Přispěly k tomu i vyšší nákupní ceny. Vytvořený národní důchod rostl ročně v průměru o 7 % ve srovnání se 2 % v třetí pětiletce. Úkoly stanovené čtvrtým pětiletým plánem a výsledky hospodářského rozvoje v letech 1966-70 zachycuje tabulka v příloze č. 8. [1,2]

Při řešení věcných problémů byly v popředí zájmu tři komplexy otázek: vytvoření podmínek pro obrát v zemědělské výrobě, modernizace struktury průmyslu a urychlení

rozvoje vybraných odvětví terciální sféry. Na Slovensku se více akcentovala intenzifikace zemědělské výroby a v českých zemích se měly přednostně řešit problémy průmyslových aglomerací, pohraničí a Prahy. Investiční výstavba byla podřízena strukturální politice, cílům oblastního rozvoje a úsilí o technickou modernizaci. *Plánované tempo růstu investic do strojů a zařízení bylo vyšší ve srovnání se stavební složkou investiční výstavby.* Ve vnějších ekonomických vztazích se nepřepokládaly zásadnější změny územní orientace zahraničního obchodu, ale ve zbožové struktuře dovozu a vývozu se měl odrazit předpokládaný pokrok ve výrobní specializaci a kooperaci s členskými zeměmi RVHP. Strukturální politika v průmyslu se zaměřovala na útlum produkce surovin v případech, kdy byla jejich kvalita neuspokojivá nebo získávání neefektivní, na postupnou záměnu spotřeby uhlí tekutými a plynnými palivy, na zušlechťování sortimentu hutních výrobků, rychlý rozvoj petrochemie a vybraných strojírenských oborů, vyšší kvalitu vyráběných strojů, technickou rekonstrukci spotřebního průmyslu a využití nových materiálů v národním hospodářství. Měla být zahájena výstavba dálnic, systematická rekonstrukce silniční a železniční sítě a byly stanoveny náročné úkoly v rozvoji školství a služeb. Z plánovaného přírůstku pracovních sil ve výši 300-320 tisíc za pět let bylo určeno pro výrobní sféru jen 50 tisíc. [1]

Ze strukturálních tendencí je možno uvést odklon od předstihu výroby výrobních prostředků před produkcí spotřebního zboží, dynamický rozvoj chemického, sklářského a polygrafického průmyslu a zvýšení podílu ušlechtilých paliv v palivoenergetické bilanci. Zmírnila se také nerovnováha na trhu bohatší sortimentní nabídkou potravin a průmyslových výrobků dlouhodobého užívání (v zájmu toho se upravovaly výrobní programy podniků, zejména ve strojírenském a chemickém průmyslu). Osobní spotřeba rostla o více než 5 % ročně a v její skladbě se zvýšila váha těchto výrobků, hlavně osobních automobilů, televizorů a chladniček. V dovozu se již od začátku 60. let zvyšovalo zastoupení strojů a průmyslového spotřebního zboží a *z úhrnné hodnoty vývozu tvořily v roce 1970 plnou polovinu stroje a zařízení.* V bytové výstavbě se rozšiřovala především družstevní forma a v roce 1970 se poprvé podařilo dokončit více než 100 000 bytů. [1,2]

Při nástupu k ekonomické reformě v letech 1966-67 byly stanoveny nové podmínky pro hospodaření podniku, vzrostla úloha financování investic z vlastních prostředků podniků, odpadl tzv. mzdový strop aj. Převážně negativní výsledky přinesla uspěchaná přestavba velkoobchodních cen, při níž se jejich průměrná hladina zvýšila o téměř 30 %. Podniky tím získávaly nezasloužené finanční zdroje, což bylo v rozporu s deklarovanou zásadou účinnějšího tlaku na jejich efektivnější hospodaření. Růst mezd a kapacitně nekrytá investiční poptávka vyvolávaly inflační tendence. [2]

Bouřlivý vývoj od ledna 1968 začal kádrovými změnami. A. Novotného vystřídal v čele KSČ A. Dubček a ve funkci prezidenta republiky o něco později armádní generál L. Svoboda. Nový kurz vnesl nové prvky i do hospodářské politiky. Reformní úsilí zahájené po roce 1965 mělo důsledněji *směřovat k tržní ekonomice*. Zvláště významné byly tyto zásady:

- „vytvořit podmínky pro soutěž hospodářských subjektů (včetně zahraničních);
- vycházet při tvorbě hospodářské politiky z vědeckých prognóz a prosazovat cíle plánu nikoli direktivním ukládáním úkolů, nýbrž ekonomickými nástroji;
- umožnit podnikům samostatné ekonomické rozhodování;
- podporovat družstevní podnikání a zrušit jeho neúčelovou organizační centralizaci.“

Celkově byl v roce 1968 i následujícím roce zaznamenán až překvapivě dynamický ekonomický růst, navíc při zkráceném pracovním týdnu (na pět dní). [2]

Po srpnu roku 1968 byl pod sovětským tlakem reformní program postupně oklešťován. Závažným opatřením, které si vynutilo řadu změn v řídicí sféře, bylo federativní uspořádání státu uskutečněné ústavním zákonem z 28. října 1968 s platností od začátku roku **1969**. V dubnu 1969, kdy místo A. Dubčeka nastoupil do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ G. Husák, začalo období „**politické normalizace**“. Její součástí byly politicky motivované čistky, které postihly i početný okruh hospodářských odborníků. V ekonomických vědách nastoupila recidiva dogmatismu. Ve vztahu k ekonomické reformě bylo slovně proklamováno její pokračování v duchu původní koncepce z roku 1965. Ve skutečnosti však byla obnovena *administrativně direktivní*

soustava řízení. Z analýzy statistických údajů vyplývá, že ani politická labilita v letech 1968-70 nepřerušila období relativně vysokých a také rovnoměrných přírůstků makroekonomických veličin. Toto období trvalo zhruba jedno desetiletí (od poloviny 60. let do poloviny 70. let). Restriktivní politika zahájená roku 1969 přispěla k tomu, že se přibližně do roku 1973 vnitřní ekonomická nerovnováha zmírňovala. [2]

5. HODNOCENÍ SOCIALISTICKÉ INDUSTRIALIZACE A VÝVOJE ČS. EKONOMIKY V 50. A 60. LETECH

V této kapitole bych chtěla zhodnotit hospodářský i politický vývoj od začátku industrializace do konce 60. let. Avšak nejprve chci zmínit situaci před 2. světovou válkou, abych vše uvedla do souvislosti. *ČSR byla totiž po 1. světové válce výrazně zaměřena na lehký průmysl*, který byl v českých zemích velmi rozvinutý; zajišťoval největší část národního domácího produktu. Avšak celou čtvrtinu průmyslové výroby bylo třeba vyvážet, což bylo značně obtížné vůči konkurenci vyspělejších zemí. Jednalo se především o textilní a obuvnický průmysl, výrobu cukru, porcelánu, surového železa, celulózy, zpracování ropy; spotřební zboží představovalo i bez potravin polovinu hodnoty vývozu, avšak strojírenství představovalo pouze 5 %. V 30. letech ale vlivem světové hospodářské krize ČSR omezila svou výrobu de facto na polovinu. Poté na konci 30. let díky zbrojení v očekávání 2. světové války začal vzkvétat zbrojní průmysl. Válka zemi neskutečně vyčerpala a na konci války klesla výroba v průmyslu na polovinu, zemědělství vykazovalo velmi nízké stavy zvířectva a půdy byly vyčerpány, rozvrácena byla i doprava.

Po 2. světové válce v roce 1945 se ekonomická situace Československa dosti změnila. Byl znárodněn klíčový průmysl, banky i doprava. V roce 1946 proběhly volby, ve kterých národní a demokratická revoluce vyústila v revoluci socialistickou. K velkým změnám došlo také z hlediska plánování v *hospodářství, které bylo budováno centrálně podle sovětského vzoru*. Museli jsme přijmout sovětskou doktrínu a přestat se orientovat na spotřební průmysl, což, si myslím, bylo naprosto zlomové a devastující pro čs. ekonomiku. Důraz byl kladen na těžký průmysl - hlavně zbrojní. Tímto začala **industrializace** Slovenska. V roce 1949 vznikla Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) a byl započat první **pětiletý plán** na období 1949–1953. Bylo dokončeno znárodnění průmyslu a stavebnictví a provedena radikální pozemková reforma. Vznikl zákon o JZD a začala násilná kolektivizace. Hlavním **cílem bylo značně rozšířit těžké strojírenství a ostatní průmyslová odvětví produkující výrobní prostředky** (však na úkor spotřebního zboží), což bylo v ČSR novum. Tato první pětiletka byla velice úspěšná - plán byl překročen a průmyslová výroba se roku 1953 oproti roku 1948

zdvojnásobila. *Československo se tak stalo jedním z nejprůmyslovějších států východního bloku*, což dokazuje fakt, že v roce 1955 vykazoval průmysl hodnotu o 150 % vyšší než v roce 1937.

O rok později začala realizace **druhé pětiletky** (1956-60), jejímž cílem bylo zvýšení průmyslové výroby znovu asi o polovinu, což se povedlo opět nad očekávání. Ale už v tomto období se začalo projevovat zvýšení cenové hladiny způsobené mj. tím, že podniky se snažily získat co nejměkčí úkoly plánu a při co nejmenší námaze maximalizovat své mzdy a zisk (produkovat co největší množství nenáročných výrobků). Nadsazovaly požadavky na materiál, investice, náklady a využívaly ukazatel produktivity práce odvozený od objemu hrubé výroby. Výrobky náročnější na výrobu se nevyráběly, přestože po nich byla poptávka. V praxi se ukázalo, že dlouhodobé plánování nepřináší očekávané výsledky a reálné chování ekonomických subjektů bylo zcela jiné, než předpokládala teorie.

Československo bylo na začátku šedesátých let vyhlášeno socialistickým státem a vyhlásilo přípravy na **třetí pětiletý** plán (1961–65). Ten byl velmi neúspěšný nejen v zemědělství – došlo k úbytku pracovních sil, mechanizace a chemizace byla nedostatečná, nastaly obtíže při přechodu od malovýroby k socialistické velkovýrobě, projevovaly se určité nedostatky v ekonomice, zaviněné zejména některými vzniklými disproporcemi (malým důrazem na kvalitativní hlediska). Markantní odklon od plánovaných záměrů vedl už v roce 1961 k zrušení této pětiletky a v následujících čtyřech letech bylo hospodářství usměrňováno ročními plány, které se tvořily operativně. Následkem tohoto neblahého vývoje ekonomiky státu stanovil ÚV KSČ v druhé polovině 60. let úkoly pro rozvoj hospodářství následovně: orientace na posílení proporcionality, výraznější uplatnění vědy a techniky, strukturální přeměny a zvýšení specializace.

V roce 1966 nastala **ekonomická reforma** směřující k tržní ekonomice (zrušena administrativně direktivní metoda ukládání úkolů podnikové sféře a důraz na samostatnost podniků při reakci na tržní impulsy). Stát měl zasahovat pouze při výrazném odchýlení od předpokládaného vývoje. Ze strukturálních přeměn je důležité

uvést zastavení předstihu výroby výrobních prostředků před produkcí spotřebního zboží (rozvoj chemického, sklářského, polygrafického průmyslu a zvýšení podílu ušlechtilých paliv v palivoenergetické binalanci). Také se částečně uvolnil trh v oblasti obchodování se Západem. Tato snaha o uvolnění trhu již zazněla z úst **Kurta Rozsypala** (tzv. rozsypalova reforma) v roce 1956, realizovaná 1958-60. První změnou byla decentralizace ústředního řízení ze strany ministerstev. Podniky se sdružovaly do skupin, z nichž byly vytvořeny výrobně hospodářské jednotky (VHJ), které měly řídit podniky pružněji než ministerstva. V té době nikoho nenapadlo, že by tyto podniky mohly využít monopolního postavení na trhu, naopak si realizátoři reformy mysleli, že se tím VHJ zbaví „nezdravé“ konkurence. Hlavní změnou reformy plánování bylo vypracování střednědobých (pětiletých) plánů VHJ, které se musely plnit (ministerstva vytvářely dlouhodobé plány, kterými se podniky řídit nemusely a byly zpracované spíše formou prognóz). Použitím nástrojů hmotné zainteresovanosti měly podniky větší možnost rozhodnout se, jak naložit s vlastními zdroji na rozvoj a odměňování. Třetí krok se týkal mzdové přestavby (za kvalitnější práci se mohly rozdělovat prémie a bonusy, které měly motivovat zaměstnance). Tato reforma se však na začátku 60. let zhroutila.

Čtvrtý pětiletý plán dopadl opět nad očekávání. Avšak celá tato snaha o uvolnění centrálního plánování a uvolnění trhu ztroskotala v roce 1968. **Po srpnu roku 1968** byl reformní program postupně omezován pod sovětským tlakem a byla obnovena administrativně direktivní soustava řízení.

Celkově se dá říci, že nám socialistická industrializace přinesla jisté výhody i nevýhody. Je pravda, že do konce 2. světové války zaostalý východ Slovenka, který profitoval nejvíce ze zemědělství (a to velmi spoře), se díky této industrializaci začal ekonomicky srovnávat se zbytkem republiky. Ve velké míře se zde zvýšila zaměstnanost a životní úroveň obyvatel vůbec. Již v 50. letech se vybudovaly velké investiční průmyslové celky, které nabízely mnoho pracovních míst. Národní důchod čs. obyvatel rostl, ale nesmíme zapomenout fakt, že začínala stoupat poptávka po zboží (někdy i základním), které zde nebylo možno sehnat. S tím se asi nejvíce setkával Sovětský svaz, kde tento problém přetrvává na některých místech dodnes. Další nevýhodou bylo to, že nám chyběly některé zdroje. Měli jsme sice vybudované průmyslové celky, které vyráběly

velké množství výrobků a strojů, ale chyběly nám určité komponenty a paliva, které tyto celky potřebovaly pro výrobu a s kterými disponoval SSSR, od něhož jsme je museli importovat. ČSR si umělo se stejnými zdroji vyrobit (či zpracovat) více paliv i těchto komponentů (tzn., že ČSR mělo v této oblasti tzv. absolutní výhodu), avšak z pozice SSSR jako nařizovatele nám byla uložena povinnost tyto výrobky importovat. V přirozeném tržním prostředí, kde spolu obchodují jednotlivé státy, by měla existovat výhodnost tohoto obchodu (tzv. komparativní výhoda). Každý stát by měl exportovat tu produkci, v jejíž výrobě či zpracování vyniká. SSSR nám však určil, že se musíme orientovat na těžký průmysl, v kterém jsme rozhodně nevynikali, a tak porušil základní ekonomická pravidla.

6. ZÁVĚR

Na závěr této bakalářské práce bych se chtěla zaměřit na podstatu hospodářství 50. a 60. let vůbec. Celá práce pojednává o tom, jak se vyvíjela československá ekonomika a průmysl, ale podstatný je při tom fakt, že se ani jinak vyvíjet nemohla. Sovětský svaz nedával prostor jiným myšlenkám než těm svým a ČSR a ostatní země východního bloku tuto sovětskou doktrínu přijímaly. Okrem druhé poloviny 60. let, kdy se projevila snaha o uvolnění direktivního řízení, se absolutně podřizovalo i Československo. Svědčí o tom také fakt, že se země, před 2. světovou válkou vynikající svým lehkým průmyslem a rozvinutými řemesly, začala orientovat na průmysl těžký a že znárodnila soukromý majetek. Důležitou roli zde hrála studená válka, při které vedli hlavní účastníci (východní blok a Západ) boj především budováním vojenských koalic, pomocí zranitelným státům, zástupnými válkami, špionáží, propagandou, závody ve zbrojení, rivalitou při sportovních kláních a předháněním se v technické vyspělosti (např. vesmírný závod).

Cílem mé práce bylo stručně nastínit příčiny a důsledky socialistické industrializace. Hledání příčiny bylo velmi jednoduché. Jak jsem již zmínila, industrializace proběhla na základě sovětské direktivy. Její důsledky a dopady byly ale složitější a kromě vývoje čs. hospodářství se projevily i v mnoha jiných sférách – především sociálních, politických, regionálních, strukturálních aj.

Doufám, že čtenáře zaujme můj systematický postup líčení těchto dějin. Do této bakalářské práce jsem se snažila zakomponovat i svůj pohled na věc a uvést fakta podložená čísly (výsledky hospodaření) a konkrétními vybudovanými investičními celky a stavbami. O problematice socialistické industrializace pojednává již některá odborná literatura, ale já jsem zde chtěla zachytit ucelený a stručný přehled tohoto tématu, který, myslím, v žádné jiné literatuře nenajdete.

SEZNAM TABULEK

Tab. č. 1: Seznam zemí východního bloku [vlastní zpracování]	10
Tab. č. 2: Seznam zemí evropské rady [3].....	13
Tab. č. 4: Členské státy RVHP [2].....	16
Tab. č. 5: Vývoj zaměstnanosti v průmyslu v letech 1937-1948 (v tis.) [1].....	23
Tab. č. 6: Elektrifikace obcí v letech 1938-1949 [1]	24

SEZNAM ZKRATEK

KLDR – Korejská lidově demokratická republika

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

NATO – Severoatlantická obranná aliance (North Atlantic Treaty Organization)

NDR – Německá demokratická republika

PPSH – Albánská strana práce

prům. - průměrný

SRN – Spolková republika Německo

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

USA – Spojené státy americké

ÚV – ústřední výbor

SEZNAM ZDROJŮ

[1] PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 2. díl období 1945-1992*. 1. vydání, Brno: Doplněk, 2009, ISBN: 978-80-7239-228-5.

[2] SIRŮČEK, Pavel a kol. *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie (vývoj – současnost - výhledy)*. 1. vydání, Slaný: Melandrium, 2007, ISBN: 978-80-86175-03-4.

[3] BĚLINA, Pavel a kol. *Dějiny evropské civilizace II*. 1. vydání, Litomyšl: Paseka, 1995, ISBN: 80-7185-012-8

[4] KUCER, Maxim. *Infoglobe* [online]. c2013 [cit 9.5.2009]. Dostupné z: <<http://www.infoglobe.cz/zajimavosti/prvni-indocinska-valka-ii/>>.

[5] NĚMEC, Václav. *Dějepis.com* [online]. c1997-2013. Dostupné z: <<http://www.dejepis.com/index.php?page=000&kap=027&pod=2>>.

[6] *Wikipedie* [online]. c2013, poslední revize [20.1.2013]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%BDchodn%C3%AD_blok>.

[7] PELIKÁN, Jan. *Jugoslávie a východní blok 1953–1958*. Praha: Melandrium, 2002, s 404, ISBN: 80-2460-186-9

[8] LIŠČÁK, Vladimír. *Čína – stručná historie států*. Libri, 2002, s 224, ISBN: 80-7277-109-4.

[9] CHALUPA, Jiří. *Španělsko – stručná historie států*. 1 vydání, Libri, 2005, s 220, ISBN: 978-80-7277-478-4.

[10] KLAUS, Václav. *Václav Klaus. Proměny a fáze kritiky centrálně plánované ekonomiky* [online]. c2010 [cit 1.4.1997]. Dostupné z:
<<http://www.klaus.cz/clanky/600>>.

[11] Polír. *Historie panelových domů* [online]. c2013. Dostupné z:
<<http://www.polir.cz/info/panelova-vystavba/panelove-domy/>>.

[12] Předpis č. 241/1948 Sb., Zákon o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky (zákon o pětiletém plánu) v platném znění.

[13] MYŠKA, Milan a kol. *Sborník prací pedagogického institutu v Ostravě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství v Praze, 1962, s 186.

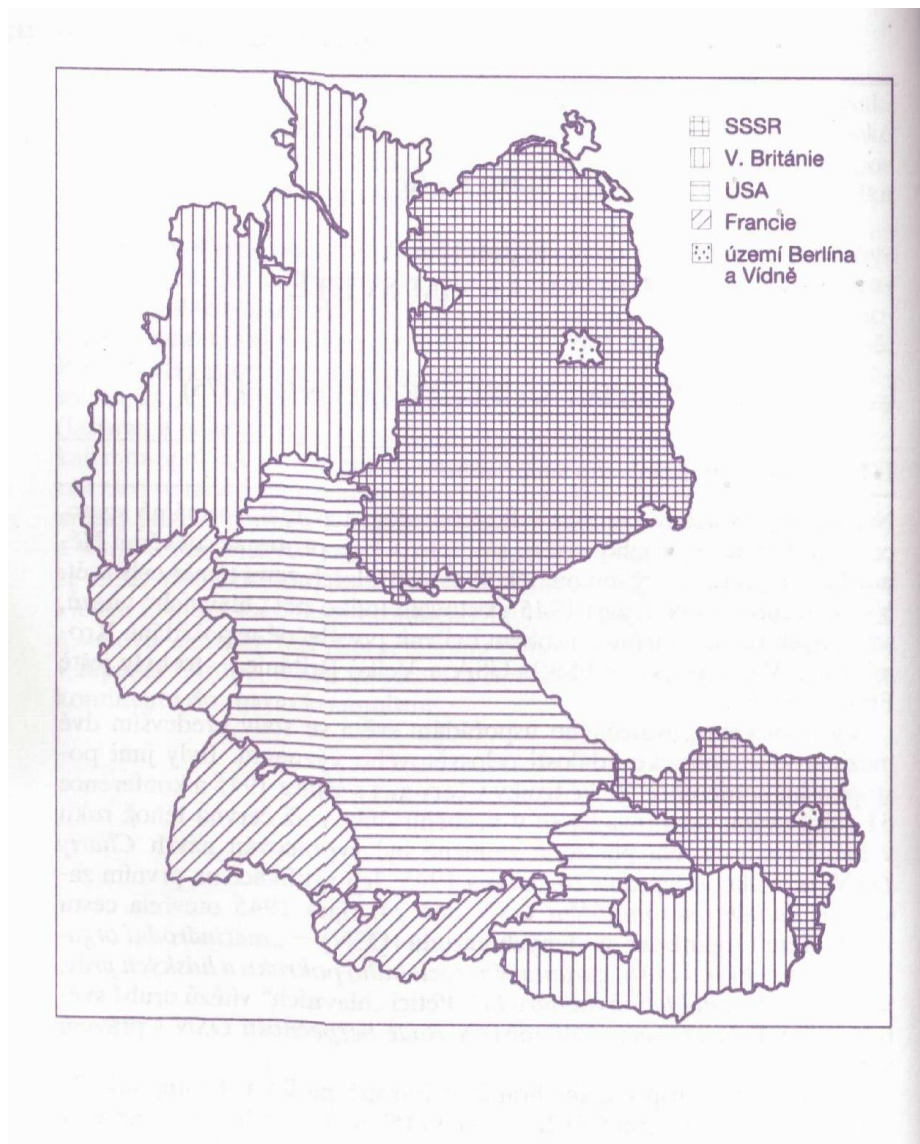
[14] Videoarchiv ČT pořadu „Retro“ dostupný z:
<<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/208411000360702/>>.

PŘÍLOHY

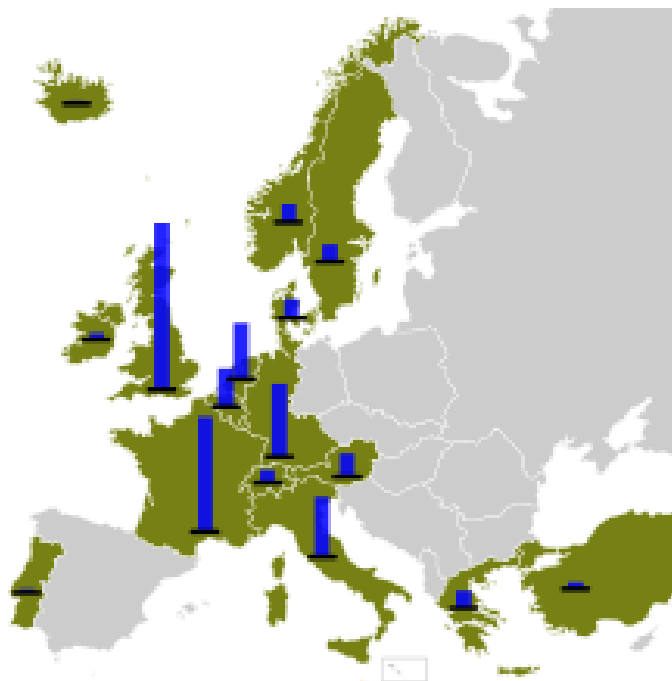
Příloha č. 1: Mapa států východního bloku [6]



Příloha č. 2: Okupační zóny v Německu a Rakousku po 2. světové válce [3]



Příloha č. 3: Země, které přijaly Marshallův plán [6]



Mapka ukazuje země, které přijaly Marshallův plán (zeleně), a modré sloupce ukazují relativní míru celkové obdržené pomoci.

Příloha č. 4: Členské státy NATO [3]

Zakládající členové (1949)	Další členové
Belgie	Řecko (1952)
Dánsko	Turecko (1952)
Francie	SRN (1955)
Island	Španělsko (1982)
Itálie	Česká republika (1999)
Kanada	Maďarsko (1999)
Lucembursko	Polsko (1999)
Nizozemsko	Bulharsko (2004)
Norsko	Estonsko (2004)
Portugalsko	Litevsko (2004)
Velká Británie	Lotyšsko (2004)
USA	Rumunsko (2004)
	Slovensko (2004)
	Slovinsko (2004)

Příloha č. 5: Úkoly a výsledky prvního pětiletého plánu [1]

Ukazatel	Úroveň v roce 1953 (1948=100) podle plánu z roku		Skutečnost v roce 1953 (1948=100)	Prům. roční přírůstek v %
	1948	1951		
	1948	1951	(1948=100)	1949-53
Národní důchod	148	170	159 (156)	9,7
Zemědělská výroba	137	153	117 (114)	3,2
<i>z toho: - rostlinná výroba</i>	<i>111</i>	<i>142</i>	<i>115 (119)</i>	<i>2,8</i>
<i>- živočišná výroba</i>	<i>186</i>	<i>171</i>	<i>118 (108)</i>	<i>3,4</i>
Průmyslová výroba	157	198	193 (193)	14,1
<i>z toho: - těžký průmysl</i>	<i>170</i>	<i>233</i>	<i>219 (219)</i>	<i>17,0</i>
<i>- lehký průmysl</i>	<i>150</i>	<i>173</i>	<i>166 (166)</i>	<i>10,7</i>
<i>- potravinářský průmysl</i>	<i>.</i>	<i>173</i>	<i>183 (181)</i>	<i>12,8</i>
<i>- těžba uhlí</i>	<i>135</i>	<i>149</i>	<i>133</i>	<i>5,9</i>
<i>- těžba železné rudy</i>	<i>.</i>	<i>363</i>	<i>164</i>	<i>10,4</i>
<i>- výroba elektřiny</i>	<i>150</i>	<i>173</i>	<i>165</i>	<i>10,5</i>
<i>- hutní průmysl</i>	<i>149</i>	<i>178</i>	<i>203</i>	<i>15,2</i>
<i>- kovoprůmysl</i>	<i>193</i>	<i>267</i>	<i>323 (294)</i>	<i>26,2</i>
<i>- chemický průmysl</i>	<i>162</i>	<i>210</i>	<i>238 (230)</i>	<i>18,9</i>
<i>- textilní průmysl</i>	<i>168</i>	<i>.</i>	<i>139</i>	<i>6,8</i>
<i>- kožedělný a kožešnický průmysl</i>	<i>143</i>	<i>.</i>	<i>119</i>	<i>3,5</i>
Průmyslová výroba na Slovensku	175	268	228	17,9
Stavební výroba	230	300	230 (227)	18,1
Produktivita práce				
<i>v těžkém průmyslu</i>	<i>132</i>	<i>164</i>	<i>167 (167)</i>	<i>10,8</i>
<i>v lehkém průmyslu</i>	<i>.</i>	<i>159</i>	<i>179 (179)</i>	<i>12,3</i>
<i>ve stavebnictví</i>	<i>153</i>	<i>160</i>	<i>152 (150)</i>	<i>8,7</i>

Pozn.: Některé údaje byly později přepočteny na jinou cenovou bázi a v pozdějších ročenkách¹⁷ se liší. Změny jsou uvedeny v závorkách. U průmyslových odvětví jsou rozdíl ovlivněny i úpravami klasifikace oborů.

¹⁷ První prameny s výsledky hospodaření jsou: Úkoly – zákon č. 241/1948 Sb.; Mrázek, O.: Patnáct let rozvoje národného průmyslu ČSSR. Praha 1960, s. 104. Výsledky – SR 1957, s. 16, 71, 80-85, 92, 104, 291. Pozdějšími prameny jsou: Výsledky – SR 1986, s. 22-34.

Příloha č. 6: Úkoly a plnění druhého pětiletého plánu a průměrné roční přírůstky vybraných ukazatelů v letech 1954-1960 [1]

Ukazatel	Roční růst v % ^a		Úkoly a plnění druhé pětiletky		
	1954-1955	1956-1960	Směrnice 1956	Zákon č. 63/1958	Skutečnost 1960
			Index 1960 (1955 = 100)		
Národní důchod	6,9	7,0	.	.	141
Počet pracovních sil	2,5	0,3	107,9	112	102
Investice^b	2,6	13,1	161,5	170	185
Hrubá zemědělská výroba	5,0	1,3	130	127	109
Hrubá průmyslová výroba	7,5	10,7	150 ^c	154	166
<i>z toho: výrobní prostředky</i>	6,6	11,7	157	161	174
<i>spotřební přeměty</i>	8,8	9,3	140	144	156
Stavební výroba	3,7	12,1	173,6	157	177
Produktivita práce v průmyslu	5,3	7,0	.	135	140
ve stavebnictví	7,0	8,9	152,9	155	148
Železniční doprava (tkm)	9,7	8,4	135	161	150
Maloobchodní obrat	9,3	4,6	.	.	125
Obrat zahraničního obchodu	9,1	11,0	.	148	168
Průměrná měsíční mzda	4,6	2,6	.	.	114
Úhrn příjmů obyvatelstva	8,8	4,8	.	.	127
Reálné příjmy obyvatelstva	12,4	6,8	130	.	139
Osobní spotřeba	11,0	6,4	133 ^c	133	137
Dokončené nové byty^b	11,9	8,7	.	168	160

^a Stálé ceny u národního důchodu, investic a osobní spotřeby z roku 1955, u zemědělské výroby z roku 1960, u průmyslové výroby a produktivity práce z roku 1977 (v organizaci a metodice z roku 1983), u stavební výroby a produktivity práce z roku 1983. Produktivita práce je odvozena z hrubé průmyslové a stavební výroby v přepočtu na jednoho dělníka průmyslové činnosti a na dělníka na stavebních pracích. Obrat maloobchodu a zahraničního obchodu v běžných cenách. Průměrná mzda bez členů JZD. Reálné příjmy jsou vypočteny z úhrnných příjmů a z indexu životních nákladů dělníků a ostatních zaměstnanců.

^b Úhrn investic a dokončené byty za léta 1956-60 ve srovnání s léty 1951-55.

^c Minimální ukazatel.

Příloha č. 7: Úkoly třetího pětiletého plánu a vývoj hospodářství v letech 1961-65
[1]

Ukazatel	Index 1965 (rok 1960=100)		Dosažené roční přírůstky v %					
	plán	skutečnost	1961	1962	1963	1964	1965	Ø 1961-65
Národní důchod	142 ^a	110	6,8	1,4	-2,2	0,6	3,4	1,9
Investice	159 ^b	127 ^b	8,9	13,8	-11,2	11,1	7,5	4,9 ^b
Zemědělská výroba	122 ^c	97	0,3	-7,0	7,1	3,5	-6,0	-0,6
Průmyslová výroba	156 ^c	129	8,8	6,1	-0,6	4,1	7,9	5,2
<i>z toho: výrobní prostředky</i>	170	133	9,1	7,1	-1,1	5,1	9,2	5,9
<i>spotřební předměty</i>	134 ^c	123	8,4	4,6	0,1	2,6	5,8	4,2
Produktivita práce v průmyslu	143 ^c	119	5,2	3,3	-0,6	3,7	6,0	3,5
Železniční doprava (v tunách)	135	113	6,0	0,6	-2,4	5,9	2,1	2,5
Maloobchodní obrat	.	118	4,5	2,5	1,3	2,9	5,4	3,3
Obrat zahraničního obchodu	147	143	8,7	4,8	8,4	8,3	5,5	7,4
Zaměstnanost (bez členů JZD)	109	109	1,9	2,1	0,9	1,0	2,7	1,7
Úhrn reálných příjmů obyvatelstva	125 ^c	123	6,7	1,7	2,0	5,2	5,4	3,3
Osobní spotřeba	130 ^c	116	3,4	2,4	1,1	3,0	5,1	3,0
Bytová výstavba (nové byty)	154 ^b	130 ^b	16,6	-0,9	-3,6	-5,9	0,7	5,4 ^b

^a O něco více než uvedený ukazatel.

^b Srovnání pětiletí 1956-60 a 1961-65 a z toho odvozený průměrný roční přírůstek.

^c Minimální ukazatel; v zemědělské výrobě stanoven index v rozmezí 122-123.

Příloha č. 8: Úkoly čtvrtého pětiletého plánu a vývoj hospodářství [1]

Ukazatel	Index 1970 (rok 1965=100)		Dosažené roční přírůstky v %					
	plán	skutečnost	1966	1967	1968	1969	1970	Ø 1966-70
Národní důchod	123 ^a	140	9,2	5,3	7,2	7,3	5,7	7,0
Investice^a	123 ^b	132 ^b	9,5	3,0	8,1	9,6	5,6	5,7 ^b
Zem. výroba hrubá	120	125	11,3	5,2	4,8	0,7	1,3	4,6
Zem. výroba tržní	125	135	7,6	9,8	11,3	1,2	1,1	6,2
Průmyslová výroba	131 ^a	139	7,4	7,1	5,5	5,4	8,5	6,8
<i>z toho: strojírenství</i>	<i>143</i>	<i>155</i>	<i>10,3</i>	<i>11,1</i>	<i>7,5</i>	<i>7,0</i>	<i>10,0</i>	<i>9,2</i>
<i>chemický průmysl</i>	<i>153^a</i>	<i>160</i>	<i>11,5</i>	<i>11,1</i>	<i>6,0</i>	<i>9,4</i>	<i>11,6</i>	<i>9,9</i>
Stavební výroba	124	146	9,4	9,9	7,3	5,5	7,3	7,9
Maloobchodní obrat (fyz. objem)	120	136	4,9	5,2	12,8	7,9	1,2	6,3
Obrat zahraničního obchodu	132	140	2,2	1,2	9,7	9,2	13,2	7,0
Zaměstnanost úhrnem (bez členů JZD)	106 ^a	110	2,6	1,4	1,9	2,2	1,2	1,8
<i>ve výrobní sféře</i>	<i>101</i>	<i>108</i>	<i>2,5</i>	<i>0,9</i>	<i>1,8</i>	<i>1,5</i>	<i>1,1</i>	<i>1,6</i>
Produktivita práce^c	123 ^b	131	5,3	6,1	5,2	4,5	6,5	5,5
Reálná mzda	111	120	2,4	3,9	7,0	3,6	1,3	3,8
Osobní spotřeba	118 ^a	130	5,3	3,5	10,7	6,6	1,1	5,4
Společenská spotřeba	118 ^a	132	3,6	8,3	7,7	4,2	4,5	5,7
Bytová výstavba (nové byty)	113 ^b	107 ^b	-0,3	5,0	9,2	-1,1	30,9	1,2 ^b

^a Plánované ukazatele byly stanoveny v rozpětí těsně kolem uvedeného údaje.

^b Srovnání pětiletí 1961-65 a 1966-70 a z toho odvozený průměrný roční přírůstek.

^c Společenský produkt na 1 pracovníka výrobní sféry ve stálých cenách.

ABSTRAKT

MACKOVÁ, L. *Dopady socialistické industrializace na čs. ekonomiku v 50. a 60. letech*. Bakalářská práce. Cheb: Fakulta ekonomická ZČU v Plzni, s 70, 2013

V této bakalářské práci analyzuji dopady socialistické industrializace na československou ekonomiku v 50. a 60. letech. Nejdříve se zaměřuji na nastínění politické situace v ČSR po 2. světové válce a na vznik studené války mezi Východem a Západem. Navazuji přechodem z tržní ekonomiky na centrálně plánovou s důrazem na znárodnění majetku a kolektivizaci zemědělství. Poté uvádím příčiny a důsledky socialistické industrializace. Následující kapitoly pojednávají o dopadech této industrializace na československé hospodářství a hodnotí vývoj ekonomiky v 50. a 60. letech s významnou rolí centrálního plánování ekonomiky (krátkodobé, střednědobé i dlouhodobé plány). Tuto bakalářskou práci jsem se rozhodla napsat po dvou letech studia oboru Podnikové ekonomiky a managementu. V tomto oboru jsem se zabývala převážně mechanismy a nástroji tržní ekonomiky, ale při studiu mikro- a makroekonomie jsem se setkala s uvedenými pojmy centrálně plánované ekonomiky a socialistické industrializace, které jsem dále analyzovala a zaměřila jsem se na jejich dopad na čs. ekonomiku z pohledu studenta ekonomie; chtěla jsem zde zachytit ucelený a stručný přehled tohoto tématu, který, myslím, v žádné jiné literatuře nenajdete.

Klíčová slova:

Administrativně direktivní řízení, centrálně plánovaná ekonomika, industrializace, pětiletý plán, socialismus, východní blok, Západ, znárodnění.

ABSTRACT

MACKOVA, L. *Impact of socialist industrialization on the Czechoslovak economy in the 50th and 60 years*. Bachelor thesis. Cheb: Faculty of Economic University of West Bohemia in Pilsen, 70 p., 2013

In this thesis analyzes the impact of industrialization on the Czechoslovak Socialist economy in the 50th and 60 years. First, focus on the outline of the political situation in Czechoslovakia after the second World War and the emergence of the Cold War between East and West. Establishing the transition to a market economy from a centrally planned with emphasis on nationalization and collectivization of agriculture property. Then I present the causes and consequences of socialist industrialization. Subsequent chapters deal with the impact of industrialization on the Czechoslovak economy and assess economic development in the 50th and 60 years, with a significant role of central planning of the economy (short, medium and long-term plans). This bachelor thesis I decided to write after two years of study in Business Administration and Management. In this study I dealt mostly mechanisms and instruments of a market economy, but the study of micro - and macroeconomics, I met with these terms centrally planned economy and socialist industrialization, which I have been analyzing and I focused on their impact on MS. economy from the perspective of a student of economics, I wanted to capture a comprehensive and concise overview of this topic, which I think in any other literature you find.

Keywords:

Administrative directive management, centrally planned economy, industrialization, five-year plan, socialism, East Block, West, nationalization.